

RUDOLF STEINER

Sociálne a antisociálne pudy v človeku

Dve prednášky prednesené v Dornachu a v Berne
6. a 12. decembra 1918

1988
RUDOLF STEINER VERLAG
DORNACH / SCHWEIZ

Podľa zápisov prednášajúcim neprezretých
vydané správou pozostalosti Rudolfa Steinera

MIMORIADNE VYDANIE

1. vydanie Dornach 1942
 2. vydanie Dornach 1981
 3. vydanie Dornach 1988
- rozšírené o prednášku v Dornachu zo 6. decembra 1918

Mimoriadne vydanie zo súborného diela (GA) č. 186
“Základné sociálne požiadavky dnešnej doby.
V zmenenej dobovej situácii“
Rudolf Steiner Gesamtausgabe, Dornach 1979

Všetky práva Rudolf Steiner-Nachlaßverwaltung, Dornach / Schweiz
© 1981 Rudolf Steiner-Nachlaßverwaltung, Dornach / Schweiz
Vytlačené vo Švajčiarsku, Meier+Cie AG, Schaffhausen
ISBN 3-7274-5234-X

Pre Slovenskú antropozofickú spoločnosť
do slovenčiny preložil Martin Bobko, Bratislava 2006

K zverejňovaniu prednášok Rudolfa Steinera

Základ antropozoficky orientovanej duchovnej vedy tvoria Rudolfom Steinerom (1861-1925) napísané a publikované diela. Okrem toho predniesol Rudolf Steiner v rokoch 1900 až 1924 množstvo prednášok a kurzov, ako pre verejnosť, tak aj pre členov Teosofickej, neskôr Antropozofickej spoločnosti. Sám pôvodne chcel, aby jeho naskrze voľne prednesené prednášky neboli zachycované písomne, pretože boli myslené ako „ústne, nie pre tlač určené oznámenia“. Avšak potom, čo pribúdali neúplné a chybné zápisy jeho prednášok, zhotovované a rozširované poslucháčmi, rozhodol sa Rudolf Steiner uviesť zápisy prednášok do poriadku. Touto úlohou poveril Máriu Steinerovú von Sievers. Jej prislúchalo určovanie stenografov, spravovanie zápisov a k vydaniu potrebné korekcie textu. Pretože Rudolf Steiner kvôli časovej tiesni mohol sám zápisy upravovať iba v celkom málo prípadoch, je potrebné pri všetkých vydaniach jeho prednášok prihliadať k jeho výhrade: „Bude však potrebné počítat' s tým, že v podkladoch, ktoré som neprehliadol, sa vyskytujú chyby.“

O vzťahu prednášok pre členov, ktoré boli najskôr prístupné len ako interné súkromné materiály, k jeho publikovaným spisom, sa vyjadruje Rudolf Steiner vo svojej autobiografii „Beh môjho života“ (35. kapitola). Príslušný text je uvedený na konci tohto zväzku. To, čo je tam povedané, platí rovnako i pre kurzy k jednotlivým odborom, ktoré boli určené pre ohraničený, so základmi duchovnej vedy oboznámený okruh účastníkov.

Po smrti Márie Steinerovej (1867-1948) sa podľa jej smerníc začalo s vydávaním súborného diela Rudolfa Steinera. Predkladané mimoriadne vydanie je vybraté zo zväzku súborného diela, ako je to uvedené na strane 2.

OBSAH

I. Dornach, 6. december 1918 <i>Sociálna trojčlennosť ako požiadavka našej doby. Trojčlenný človek. Antisociálne pudy v myslení – Sympatia a antipatia v cítení – Náklonnosť a odpor v chcení. Láska, často krátko sebaláska, egoizmus. Socializácia nie je mysliteľná bez slobody duchovného života.</i>	5
II. Bern, 12. december 1918 <i>Sociálne a antisociálne pudy v človeku. Antisociálne pudy musia pôsobiť. Vonkajšia sociálna štruktúra ako protiváha vnútornej vývojovej tendencie ľudí. Prekonanie stavovského a triedneho usporiadania. Peniaze. Komunistický manifest. Nenávisť – Láska. Kristov impulz.</i>	15
POZNÁMKY	28
O ZÁPISOCH Z PREDNÁŠOK	29
SÚBORNÉ DIELO RUDOLFA STEINERA	30

I. Dornach, 6. december 1918

Sociálna trojčlennosť ako požiadavka našej doby. Trojčlenný človek. Antisociálne pudy v myslení – Sympatia a antipatia v cítení – Náklonnosť a odpor v chcení. Láska, často krát sebaláska, egoizmus. Socializácia nie je mysliteľná bez slobody duchovného života.

Naposledy som výslovne zdôraznil – keď to zoberieme opäť tak, ako som to vtedy uviedol –, že rajský stav je na fyzickej pláni nemožný, a že preto všetky takzvané riešenia sociálnej otázky, ktoré viac alebo menej vedome alebo podvedome chcú taký rajský stav na fyzickej pláni privodiť, ktorý má byť k tomu aj trvalý – že všetky takéto takzvané riešenia sociálnej otázky musia spočívať na ilúzii. Vo svetle tohto oznámenia Vás prosím vnímať úplne všetky závery, ktoré činím vo vzťahu k dobovým javom súčasnosti. Lebo v dnešnej skutočnosti leží nepochybne určitá požiadavka, ktorú môžeme nazvať požiadavkou na sociálne utváranie medziľudských vzťahov. Ide len o to, aby sme túto otázku neabstrahovali, aby sme túto otázku nebrali v absolútnom zmysle, ale – ako som to už povedal ostatne – aby sme si na základe duchovnovedného poznania získali náhľad na to, čo je práve v našej dobe potrebné. O tom, čo je na základe duchovnovedných predpokladov práve v našej dobe potrebné, si chceme teraz ešte niečo povedať.

Čo sa dnes zvyčajne v najväčšom rozsahu jednoducho prehliada, keď sa hovorí o sociálnej otázke alebo sociálnych požiadavkách, je to, že sociálnu otázku nie je možné vôbec uchopiť primerane požiadavkám našej doby bez intímnejšieho poznania ľudskej bytosti. Môžeme si vymyslieť sociálne programy aké chceme, môžeme takto ešte chcieť privodiť ideálnu sociálnu situáciu, všetko to musí zostať neplodné, keď sa nevychádza z toho, že sa chápe človek ako taký, keď sa nevychádza z intímnejšieho poznania človeka. Poukázal som na to, že sociálne členenie, o ktorom som hovoril, táto sociálna trojčlennosť, ktorú musím v najeminentnejšom zmysle označiť za požiadavku našej doby, je práve preto platná pre dnešnú dobu, lebo berie na zreteľ poznanie človeka v každom detaile, také poznanie človeka, akým on teraz v danom čase piatej poatlantskej doby je. Aj z tohto hľadiska Vás prosím brat' do úvahy všetky výklady, ktoré budem robiť.

Predovšetkým treba brat' do úvahy, že sociálne usporiadanie vyžadované dnešnými pomermi sa nedá vytvoriť bez toho, aby sme si boli vedomí nasledovného: Toto sociálne usporiadanie je spojené s tým, že sa človek sám spozná vo svojom vzťahu k sociálnosti. Môžeme povedať: Zo všetkého poznania je jednako poznanie človeka značne najťažšie, preto aj v starých mystériách bolo „Poznaj seba samého“ postavené za najvyšší cieľ úsilia o získanie múdrosti. Čo sa dnes pre človeka stáva obzvlášť ťažkým, je poznanie toho, čo všetko je v ňom z kozmu v pôsobnosti, čo všetko v ňom pôsobí. Človek by si chcel seba predstavovať najradšej tak jednoducho ako je to možné, lebo práve dnes sa stal vo svojom myslení, vo svojich predstavách, obzvlášť pohodlným. Ale človek práve nie je jednoduchosťou bytost'ou. Proti tejto skutočnosti sa práve prostredníctvom svojvôle v predstavách nedá nič robiť. Človek nie je jednoduchosťou bytost'ou predovšetkým aj zo sociálneho hľadiska. Je práve zo sociálneho hľadiska bytost'ou, ktorou by nekonečne rád nebol; chcel by nekonečne rád byť iným, akým je. Môžeme povedať: Človek sa má vlastne úžasne rád. To sa už nedá poprieť: Človek má seba samého nesmierne rád. A z dôvodu sebalásky sa deje to, že človek zo seba poznania robí zdroj ilúzií. Tak si človek nechce priznať, že je vlastne len z polovice sociálnou bytost'ou, že z druhej polovice je bytost'ou antisociálnou.

Toto si sucho a energicky priznať, že človek je súčasne sociálnou aj antisociálnou bytost'ou, to je základnou požiadavkou sociálneho poznania človeka. Môžeme dobre povedať: Snažím sa o to, stať sa sociálnou bytost'ou - človek to aj musí hovoriť, lebo bez toho, aby bol sociálnou bytost'ou, by vôbec nedokázal správne s ľuďmi spolunažívať. Ale zároveň je v ľudskej prirodzenosti neprestajne proti sociálnosti bojovať, neprestajne byť antisociálnou bytost'ou.

Opakovane sme človeka pozorovali z najrôznejších hľadísk podľa trojčlennosti jeho duše, podľa myslenia alebo predstavovania, cítenia a chcenia. Dnes raz môžeme pozorovať človeka v sociálnych vzťahoch opäť z hľadiska myslenia alebo predstavovania, cítenia a chcenia. Predovšetkým vo vzťahu k predstavovaniu, k mysleniu si musíme urobiť jasno, že v tomto predstavovaní, v tomto myslení tkvie nekonečne dôležitý prameň antisociálnosti človeka. Jednoducho tým, že je človek mysliacou bytosťou, je antisociálnou bytosťou. Tu môže dôjsť k pravde o faktoch len duchovná veda. Lebo len duchovná veda vie vniesť nejaké svetlo do otázky: Aký potom vôbec ako ľudia máme vzťah k iným ľuďom? Kedy sa potom vytvorí do istej miery správny vzťah človeka k človeku pre zvyčajné, každodenné vedomie, lepšie povedané v bežnom, každodennom živote? Áno, vidíte, keď je vytvorený tento správny vzťah človeka k človeku, potom je tu bezpochyby aj sociálny poriadok. Nuž ale existuje - človek by pravda chcel povedať: nanešťastie, ale ten, kto to pozná, povie: nutne – ten osobitý fakt, že správny vzťah človeka k človeku rozvíjame len v spánku. Len keď spíme, vytvárame neprikrášený, správny vzťah človeka k človeku. V tom okamihu, kedy ste zvyčajné denné vedomie ochromili, kedy ste v stave medzi zaspávaním a prebudením v bezosnom spánku, tu ste – teraz hovorím čo sa týka predstavovania, čo sa týka myslenia – sociálnou bytosťou. V tom okamihu, kedy sa zobudíte, začnete prostredníctvom predstavovania, prostredníctvom myslenia rozvíjať antisociálne impulzy. Len si pomyslime, ako sa komplikujú ľudské spoločenské vzťahy tým, že sa vlastne človek k človeku správa správne len v spánku. Poukázal som na to rôzne z iných hľadísk. Napríklad som poukázal na to, že človek môže byť v bdení veľmi nacionálne šovinistický – keď je v spánku, je premiestnený práve medzi tých ľudí, je spolu s tými, najmä s ich duchom národa, ktorých v bdení najviac nenávidí. Proti tomu sa nedá už nič urobiť. Spánok je sociálny zmierovateľ. Ale keďže moderná veda nechce o spánku vôbec nič vedieť, ešte dlho do svojich sociálnych úvah nepojme to, čo som práve teraz povedal.

Ale prostredníctvom myslenia sme v bdelom stave vsadený ešte do iného antisociálneho prúdu. Dajme tomu, že stojíte oproti nejakému človeku. Človek pravda stojí oproti všetkým ľuďom len tak, že stojí oproti jednotlivcovi. Ste mysliaci človek, prirodzene, ináč by ste neboli človekom, keby ste neboli mysliaci človek. Hovorím teraz len o myslení; o cítení a chcení budeme hovoriť potom – z hľadiska cítenia a chcenia je možné niečo namietnuť, ale z hľadiska predstavovania je správne to, čo poviem teraz. Tým, že ako predstavujúci si a mysliaci človek stojíte voči inému človeku, existuje tá zvláštnosť, že jednoducho prostredníctvom vzájomného vzťahu, ktorý sa vytvorí medzi človekom a človekom, je vo Vašom podvedomí snaha byť prostredníctvom druhého človeka uspávaný. Budete priamo prostredníctvom druhého človeka vo svojom podvedomí uspávaný. Vidíte, je to normálny vzťah človeka k človeku, že keď sa spolu stretne, tak sa vždy snažíme – ten vzťah je samozrejme vzájomný – uspať podvedomie toho druhého. A čo musíte z toho dôvodu ako mysliaci človek robiť? Všetko to, čo teraz hovorím, sa samozrejme odohráva v podvedomí, ale neodohráva sa to preto menej skutočne. Je to fakt, aj keď to nevystúpi do obvyčajného vedomia. Keď teda predstúpíte pred človeka, uspáva Vás, to znamená uspáva Vaše myslenie, nie Vaše cítenie a chcenie. Teraz musíte, keď chcete zostať mysliacim človekom, vnútorne sa proti tomu brániť. Musíte svoje myslenie aktivovať. Musíte prejsť k obrane voči zaspaniu. Stáť zoči-voči druhému človeku znamená vždy: učiť sa bdelym, zobudiť sa, uvoľniť sa od toho, čo chce s Vami urobiť druhý.

Vidíte, také veci sa dejú v živote a človek život pochopí len vtedy, keď ho pozoruje duchovnevedne. Ak hovoríte s nejakým človekom, áno, nech ste len s nejakým človekom spolu, tak to znamená, že sa neprestajne musíte udržiavať bdelym voči jeho úsiliu uspať Vás čo sa týka Vášho myslenia. Síce to nevystúpi do obvyčajného vedomia, ale pôsobí to v človeku ako antisociálny impulz. Do istej miery sa každý človek stavia voči nám ako nepriateľ nášho predstavovania, ako nepriateľ nášho myslenia. Musíme chrániť naše myslenie proti druhým. To zapríčiňuje, že čo sa týka predstavovania, myslenia, sme vo vysokej miere antisociálnymi bytosťami a k sociálnym bytosťami sa vôbec môžeme len vychovať. Keby sme sa nemuseli pomocou výchovy, pomocou sebadisciplíny, v dôsledku nutnosti, v ktorej žijeme, neustále brániť

proti druhému človeku, potom by sme mohli byť prostredníctvom nášho myslenia sociálnymi bytosťami. Ale pretože to musíme robiť, musí nám byť predovšetkým jasné, že sa sociálnymi bytosťami môžeme až stať, stať sa nimi sebvýchovou, ale že ako mysliaci ľudia od prírody sociálnymi bytosťami sprvoti nie sme.

Z toho ale aj vidíte, že bez porozumenia duševnosti, faktu, že človek je mysliacou bytosťou, sa nedá vôbec nič o sociálnej otázke povedať, lebo sociálna otázka zasahuje do veľkých intimít ľudskeho života. Kto nezohľadňuje to, že človek tým že myslí, jednoducho rozvíja antisociálne impulzy, nedôjde k žiadnemu vysvetleniu sociálnej otázky. V spánku to máme totiž ľahšie, tam sme aj tak uspaný. Tam sa teda dajú stavať mosty ku všetkým ľuďom. V bdení sa snaží druhý človek, tým že sa postaví voči nám, nás uspať, aby mohol byť postavený most k nemu – a práve o to sa snažíme my voči nemu. Ale proti tomu sa musíme brániť, lebo ináč by sme sa v našom styku s ľuďmi pripravili o naše mysliace vedomie.

Nie je to teda také ľahké, jednoducho formulovať sociálne požiadavky; lebo väčšina ľudí, ktorí formulujú sociálne požiadavky, si nie sú vôbec vedomí toho, ako hlboko je antisocializmus zakotvený v ľudskej povahe. A predovšetkým človek nemá sklony venovať sa takému niečomu, ako je sebazpoznanie. Mohlo by mu byť ľahšie, keby si jednoducho priznal, že nie je len sám antisociálnou bytosťou, ale že to má spoločné so všetkými ostatnými ľuďmi. Ale tak trochu skryto má predsa len každý človek, aj keď sám prizná, že vo všeobecnosti je človek ako mysliteľ antisociálnou bytosťou, pre seba výhradu: Ale ja som výnimka. Keď si to aj plne neprizná, ale v tajnosti to stále vo vedomí tak trochu drieme: Ja som výnimka, to ostatní sú ako myslitelia takými antisociálnymi bytosťami. Je to pravda ľuďom obzvlášť zaťažko, vziať naozaj vážne to, že človek nie môže niečo zostávať byť, ale neprestajne sa musí niečím stávať, k niečomu sa vyvíjať. To je ale niečo, čo s vecami, ktoré sa v našej dobe môžeme naučiť, obzvlášť veľmi hlboko súvisí.

Dnes je pravda možné, k čomu pred piatimi, šiestimi rokmi ešte vôbec nebola vôľa, poukázať na to, že určité chyby a nedostatky ľudskej povahy sú rozšírené po celej Zemi, lebo sa príliš ozrejmi, tieto chyby a nedostatky. Ľudia sa pokúšajú pred sebou zapierať túto nutnosť niečím sa stávať, k niečomu sa vyvíjať. Pokúšajú sa predovšetkým nepoukazovať na to, že sa niečím majú chcieť stať, ale na to, čím sú. Tak teraz zistíme, že veľký počet členov Dohody a Američanov si myslí, že sú tým, čím sú, jednoducho preto, že sú členovia Dohody alebo Američania. Nepotrebnú sa ničím stať, vyvíjať sa, stačí keď poukážu na to, ako sa odlišujú od tých zlých ľudí v stredoeurópskych krajinách, ako sú títo čierni, zatiaľ čo oni sú jedine bieli. To je niečo, čo široko-d'aleko po Zemi rozšírilo ilúziu o človeku, ktorá sa samozrejme časom strašne vypomstí. Toto chcieť niečím zostávať byť a nie chcieť sa k niečomu vyvíjať, to je niečo, čo máme v pozadí ako nepriateľstvo proti duchovnej vede. Lebo duchovná veda nemôže inak, len človeka upozorňovať na to, že sa neprestajne musí k niečomu vyvíjať, že nemôže byť prostredníctvom toho alebo onoho dajako hotový. Človek sa o sebe najhorším spôsobom mylí, keď sa domnieva, že môže poukázať na niečo absolútne, čo u neho znamená nejakú zvláštnu dokonalosť. Všetko, čo nie je vo vývoji, spôsobuje u ľudí nedokonalosť a nie dokonalosť. A to, čo som Vám povedal v súvislosti s človekom ako mysliteľom a prostredníctvom toho vytváraných antisociálnych impulzov, to má ešte ďalšiu dôležitú stránku.

Pozrite sa, človek kolíše nejako medzi sociálnosťou a antisociálnosťou tak, ako kolíše medzi bdením a spaním – môžeme aj povedať: spanie je sociálne, bdenie je antisociálne – a ako človek musí kolísať medzi bdením a spaním, keď chce byť zdravý, tak musí kolísať aj medzi sociálnosťou a antisociálnosťou. Ale to je práve to, čo prichádza mimoriadne silne do úvahy pre život človeka. Lebo z toho dôvodu môže mať človek väčší alebo menší sklon k jednému alebo k druhému, ako pravda môže mať aj väčší alebo menší sklon k spaniu alebo k bdeniu. Sú ľudia, ktorí spia nadmieru, ktorí teda v stave kyvadla, v ktorom sa človek musí nachádzať medzi spaním a bdením, sa práve nakláňajú na jednu stranu. Tak môže aj človek v sebe pestovať viac sociálne alebo viac antisociálne impulzy. Preto sú ľudia individuálne odlišní, lebo jeden pestuje viac sociálne a druhý viac antisociálne impulzy. Keď máme do určitej miery poznanie o človeku,

môžeme podľa toho ľuďi dobre rozlišovať. Delia sa presne na tieto dve triedy. Jedni sa prikláňajú viac k sociálnemu, druhí viac k antisociálnemu správaniu.

Nuž povedal som: Má to ešte ďalšiu stránku – lebo antisociálnosť súvisí s tým, že sa do istej miery sami chránime pred tým, aby sme boli uspaný. Ale s tým je spojené niečo ďalšie. Robí nás to chorými. Aj keď nie veľmi vnímateľne – niekedy ale tiež veľmi vnímateľne – vznikajú z toho choroby. K príčinám chorôb patrí antisociálne správanie. Takže pre Vás bude ľahko pochopiteľné, že sociálne správanie má v sebe niečo ozdravné, niečo oživujúce. Z toho ale vidíte, ako podivuhodne je usposobená ľudská prirodzenosť. Človek sa nemôže uzdraviť sociálnosťou, sociálnym správaním bez toho, aby sa do istej miery neuspal. Tým, že sa vytrháva zo sociálnej podstaty, zo sociálnosti, posilňuje svoje mysliace vedomie, stáva sa ale antisociálnym. Tým ale tiež ochromuje ozdravné sily, ktoré sú v jeho podvedomí, v jeho organizme. Tak zasahuje až do zdravého a chorého životného stavu to, čo v človeku existuje ako sociálne a antisociálne impulzy. Kto týmto smerom rozvinie poznanie o človeku, ten bude vedieť odvodiť veľké množstvo viac alebo menej skutočných chorôb z antisociálnej podstaty človeka. Viac ako sa nazdávame súvisí s antisociálnou podstatou človeka ochorenie, najmä tie choroby, ktoré pravda často sú naozaj skutočnými chorobami, ktoré sa ale prejavujú v takom niečom ako sú „vrtochy“, vo všelijakých sebatrýzneniach a trýzneniach iných, v „čudáctve“, v túžbe to alebo ono „vyviest“. To všetko súvisí s nezdravou organickou konštitúciou, vyvíja sa to ale postupne, keď sa človek silne oddáva antisociálnym impulzom.

Vôbec by sme si mali urobiť úplne jasno v tom, že tu je skryté veľké tajomstvo života. Toto tajomstvo života, ktoré je mimoriadne dôležité ako pre vychovávateľa, tak aj pre seba výchovu, poznať živo, nie len ako teóriu, to znamená, že človek získa aj popud vziať svoj život pevne do vlastných rúk, rozmyšľať o premáhaní antisociálnosti, precítiť to tak, aby sa z toho vypracoval. Mnohí ľudia by sa uzdravili nielen zo svojich vrtochov, ale aj zo všelijakého chorľavenia, keby v sebe skúmali svoje antisociálne impulzy. To ale treba robiť vážne. To treba robiť bez sebalásky, lebo je to pre život mimoriadne dôležité. – To nech je nateraz povedané o sociálnosti a antisociálnosti v človeku v súvislosti s predstavovaním alebo myslením.

Nuž a okrem toho je človek aj cítiacou bytosťou a s cítením je to opäť zvláštna vec. Aj v súvislosti s cítením nie je človek taký jednoduchý, ako by si to rád chcel predstavovať. Cítenie človeka k človeku má totiž jednu paradoxnú zvláštnosť. Cítenie má tú zvláštnosť, že má spočiatku sklon dať nám falošný citový zážitok o druhom človeku. Prvý sklon v podvedomí človeka v styku človeka s človekom pozostáva vždy z toho, že sa o druhom človeku vynorí v našom podvedomí falošný citový zážitok a v živote musíme vždy tento falošný citový zážitok najprv prekonať. Človek znalý života veľmi ľahko spozoruje, že ľudia, ktorí nemajú sklon zaujímať sa o druhých ľuďoch, v skutočnosti takmer každého človeka osočujú, minimálne po určitom čase. To je pravda zvláštnosť veľkého množstva ľudí. Človek má rád toho alebo onoho človeka nejakú dobu, ale keď táto doba pominie, tak sa niečo pohne v ľudskej povahe a človek začne toho druhého nejakou osočovať, niečo proti nemu mať. Človek často sám nevie, čo proti tomu druhému má, lebo tieto veci sa pravda odohrávajú veľmi v podvedomí. Toto je spôsobené jednoducho tým, že podvedomie má prasto tendenciu falšovať obraz, ktorý si vytvárame o druhom človeku. Musíme druhého človeka najprv viac spoznať, a potom uvidíme, že musíme na obraze, ktorý sme spočiatku získali, vymazať falošné črty. Hocako paradoxne to znie, bolo by dobrou životnou zásadou – aj keď pri tom treba vziať do úvahy výnimky -, keby sme si vždy predsavzali korigovať obraz človeka, ktorý sa nám v podvedomí fixuje, za každých okolností nejakou korigovať. Lebo toto podvedomé, to má tendenciu posudzovať človeka podľa sympatií a antipatií. Život nás k tomu pravda sám vyzýva. Tak ako nás život vyzýva, aby sme jednoducho boli mysliacim človekom, a tým sme antisociálni, tak nás život vyzýva – veci, ktoré hovorím, sú jednoducho fakty -, usudzovať podľa sympatií a antipatií. Ale každý úsudok, ktorý bol vytvorený na základe sympatií alebo antipatií, je sfalšovaný. Neexistuje žiaden správny, žiaden pravdivý úsudok, ktorý bol utvorený na základe sympatií alebo antipatií. A pretože to podvedomé v cítení vždy usudzuje podľa sympatie a antipatie, načrtáva vždy sfalšovaný obraz o druhom človeku.

V našom podvedomí vôbec nemôžeme mať správny obraz o druhom človeku. Iste, niekedy máme obraz aj pľiší dobrý, ale je stále vytvorený podľa sympatií a antipatií, a nám neostáva nič iné, ako si takýto fakt jednoducho priznať, priznať si, že aj tu ako človek nie môžeme zostávať ničím byť, ale sa mám niečím stávať, k niečomu sa vyvíjať. Musíme si povedať, že najmä čo sa týka citového styku s druhými ľuďmi, musíme viesť život v očakávaní. Nemôžeme vychádzať z obrazu, ktorý sa nám o danom človeku najskôr tisne z podvedomia do vedomia, ale musíme sa pokúsiť s ľuďmi žiť. Uvidíme, keď skúsime s ľuďmi žiť, že z antisociálnej nálady, ktorú vlastne vždy spočiatku máme, sa vyvinie nálada sociálna.

Tak je veľmi dôležité študovať citový život človeka, do akej miery je antisociálny. Zatiaľ čo myšlienkové prežívanie je antisociálne preto, lebo sa človek musí chrániť pred uspaním, je citový život antisociálny preto, lebo človek tým, že si svoj styk s ostatnými ľuďmi vytvára podľa sympatie a antipatie, od začiatku naočkováva spoločnosti falošné citové prúdenia. To, čo prichádza od ľudí prostredníctvom sympatií a antipatií, je od začiatku také, že to do ľudskej spoločnosti vnáša antisociálne životné prúdenia. Môžeme povedať, hocako paradoxne to znie, že sociálna spoločnosť by vlastne bola možná iba vtedy, keby ľudia nežili v sympatiách a antipatiách. Potom by ale neboli ľuďmi. Z toho Vám opätovne vyplýva, že človek je súčasne sociálnou aj antisociálnou bytosťou, že teda to, čo sa nazýva „sociálna otázka“, musí vychádzať z porozumenia intimít ľudskej bytosti. Pokiaľ tu takéto porozumenie nebude, tak sa nikdy nepríde k riešeniu sociálnej otázky pre nejakú dobu.

V súvislosti s chcením, ktoré sa odohráva od človeka k človeku, tu sa ukazuje obzvlášť nápadne a paradoxne, akou komplikovanou bytosťou človek je. Nuž viete, čo sa týka chcenia medzi človekom a človekom, tu majú význam nie len sympatie a antipatie – tie majú význam do tej miery, do akej sme cítiacou bytosťou –, ale tu majú obzvlášť veľký význam náklonnosť a odpor, ktoré vchádzajú do činnosti, čiže sympatie a antipatie v akcii, vo svojom vyjadrení, vo svojom prejavení. Človek sa k druhému človeku správa tak, ako mu to vnukne jeho osobitná sympatia k tomuto človeku, osobitný stupeň lásky, ktorý mu prináša v ústrety, ktorý voči nemu prejavuje. Tu má mimoriadny význam podvedomá inšpirácia. Lebo to, čo je vyliate ponad všetok vôľový styk človeka k človeku, musíme pozorovať vo svetle impulzu, ktorému tento vôľový styk podlieha, vo svetle viac alebo menej existujúcej lásky, ktorá sa odohráva medzi ľuďmi. Touto láskou, ktorá sa odohráva medzi ľuďmi, nechávajú ľudia niest' svoje vôľové impulzy, ktoré tak prechádzajú od človeka k človeku.

Pokiaľ ide o lásku, podlieha človek v najeminentnejšom zmysle veľkému klamu a potrebuje ešte viac korektúru, ako v súvislosti so zvyčajnými pocitmi sympatie a antipatie. Lebo, hocako zvláštne to znie pre obyčajné vedomie, je naskrze pravdou, že láska, ktorá sa uplatňuje od človeka k človeku, keď nie je preduchovnená – v bežnom živote je pravda láska len veľmi zriedkavo preduchovnená, a teraz nehovorím napríklad len o pohlavnej alebo na pohlavnosti založenej láske, ale vôbec o láske človeka k človeku –, že táto nepreduchovnená láska vôbec nie je láskou ako takou, ale iba obrazom, ktorý si o nej človek robí, že nie je viac, ako strašnou ilúziou. Lebo láska, o ktorej sa človek domnieva, že ju rozvíja k druhému človeku, je – ako to už s ľuďmi v živote býva – väčšinou nič iné ako sebaláska. Človek sa domnieva, že druhého ľúbi, ale vlastne ľúbi v láske iba seba. Tu vidíte jeden prameň antisociálnej podstaty, antisociálnosti, ktorý ešte k tomu musí byť zdrojom strašného sebaklamu. Človek sa totiž môže domnievať, že sa v rozplývajúcej láske otvára druhému človeku, ale v skutočnosti neľúbi tohto človeka, ale ľúbi zviazanosť s týmto človekom vo vlastnej duši. Čo tu človek vo vlastnej duši pociťuje ako oblaženie druhým človekom, čo človek v sebe pociťuje tým, že je s druhým človekom pospolu, že mu pre mňa za mňa vyzná lásku, to je to, čo človek vlastne ľúbi. Človek vcelku ľúbi seba samého tým, že túto sebalásku zapaľuje v styku s druhými.

To je dôležité tajomstvo života. Je to obrovsky dôležité. Lebo v klame o tejto láske, o ktorej sa domnievame, že má byť láskou, ktorá je ale vlastne len sebaláskou, sebestvom, egoizmom, maskovaným egoizmom – a ktorá je ďaleko najviac láskou, ktorá sa odohráva medzi ľuďmi a je nazývaná láskou, je len maskovaným egoizmom –, v tomto klame je žriedlo mysliteľne

najväčších možných a najrozsiahlejších antisociálnych impulzov. Prostredníctvom tejto sebalásky, ktorá sa maskuje na lásku, sa človek v najjemennejšom zmysle stáva antisociálnou bytosťou. Človek je áno práve tým antisociálnou bytosťou, že sa norí do seba. A najviac sa do seba norí vtedy, keď o tomto norení sa do seba nič nevie, alebo nič vedieť nechce.

Vidíte, že ten, kto hovorí o sociálnych požiadavkách najmä voči dnešnému človeku, musí vo významnej miere brať ohľad na takéto duševné stavy. Jednoducho musíme povedať: Ako majú ľudia dospieť k nejakému sociálnemu usporiadaniu svojho spolužitia, keď si nechcú objasniť, koľko sebeckta je stelesneného v takzvanej láske, napríklad v láske k blížnemu. Tak môže byť láska práve obrovsky silným impulzom k antisociálnemu životu. Môžeme povedať: Človek taký ako je, keď na sebe nepracuje, keď sa prostredníctvom seba výchovy nevezme do rúk, tak je ako ľubiaca bytosť za každých okolností antisociálnou bytosťou. Láska ako taká, ako tkvie v ľudskej povahe, keď človek seba nevychováva, je od začiatku antisociálna, lebo vylučuje. To opäť nie je žiadna kritika. Mnoho požiadaviek života súvisí s tým, že láska musí byť vylučujúca. Samozrejme, že otec bude mať viac rád vlastného syna, ako cudzie dieťa; ale to je antisociálne. Nedá sa vôbec poprieť, že antisociálnosť zasahuje do života prostredníctvom života samotného. A keď sa povie: Človek je sociálna bytosť – ako sa to dnes práve stalo módou –, tak je to nezmysel, lebo človek je rovnako silno antisociálnou bytosťou, ako aj sociálnou bytosťou. Život sám činí človeka antisociálnou bytosťou. Preto si predstavte taký rajský stav realizovaný na Zemi, aký vôbec nemôže existovať, ale o aký je usilované, lebo ľudia pravda vždy majú radšej to neskutočné, ako to skutočné – predstavme si, že taký rajský stav by bol vytvorený, pre mňa za mňa aj taký nadrajský stav, aký ho chcú na Zemi mať *Lenin, Trockij, Kurt Eisner* a iný. Veľmi skoro by sa voči tomu muselo množstvo ľudí vzoprieť, lebo by pri tom nemohli ostať ľuďmi, lebo v takom stave by totiž boli uspokojené len sociálne pudy, ale rovnako by sa hneď ohlásili aj pudy antisociálne. Je to nutné rovnako, ako že sa kyvadlo nevychýľuje len na jednu stranu. V okamihu, keď vytvoríte rajský stav, musia sa ohlásit antisociálne pudy. Keby sa uskutočnilo to, čo chcú *Lenin a Trockij a Kurt Eisner* a o čom si predstavujú, že je to vraj rajský stav, tak by sa to muselo prostredníctvom antisociálnych pudov v najkratšom čase obrátiť na svoj opak. Lebo taký je práve život, že sa strieda príliv s odlivom. A keď toto nechceme pochopiť, tak nechápeme vôbec nič o svete. Často počujeme: Ideálom spolužitia v štáte je demokracia. – Dobré, predpokladajme teda, že ideálom spolužitia v štáte je demokracia. Ale keby sme túto demokraciu chceli niekde zaviesť, tak by nutne vo svojej poslednej fáze viedla k svojmu vlastnému zrušeniu. Demokracia nutne smeruje k tomu, keď sú demokrati pospolu, že vždy jeden chce premôcť druhého, že vždy jeden chce mať pravdu voči druhému. To je úplne prirodzené. Smeruje k svojmu vlastnému zrušeniu. Ak teda zavediete niekde demokraciu, tak si to môžete v myšlienkach krásne vymaľovať. Ale prevedená do skutočnosti, vedie demokracia práve tak k opaku demokracie, ako sa kyvadlo vychýli na opačnú stranu. V živote to vôbec inak nejde. Demokracie vždy po nejakom čase zomrú na svoju vlastnú demokratickú podstatu. To sú veci, ktoré sú pre porozumenie života mimoriadne dôležité.

Nuž a k tomu tu ešte existuje tá zvláštnosť, že práve vlastnosti človeka, ktoré sú predovšetkým podstatné v piatej poatlantskej dobe, sú antisociálnymi vlastnosťami. Lebo v tejto dobe sa má rozvinúť vedomie, ktoré je práve vybudované na myslení. Preto bude táto doba prostredníctvom prirodzenosti človeka práve najsilnejšie vynášať na povrch antisociálne impulzy. Ľudia budú vyvolávať prostredníctvom týchto antisociálnych impulzov viac alebo menej neznesiteľné pomery a vo volaní po socializme sa bude vždy opätovne uplatňovať reakcia proti antisocializmu. Treba len pochopiť, že príliv a odliv sa vždy musia striedať. Lebo predpokladajte, že spoločnosť naozaj socializujete. To by sa nakoniec privodili medzi ľuďmi také pomery, že by sme vo vzájomnom styku vždy spali. Medziľudský styk by sa stal uspávacím prostriedkom. Dnes si to môžete ťažko predstaviť, lebo nebudete vedieť vôbec nič konkrétne vymyslieť, ako by to v takzvanej socialistickej republike vyzeralo. Ale táto socialistická republika by skutočne bola jedným veľkým miestom spánku ľudskej schopnosti predstavivosti. Je pochopiteľné, že existujú túžby po takom niečom. Veď u veľmi veľa ľudí existuje stále taká túžba po spánku. Ale musíme

práve chápať, čo sú vnútorné nutnosti života a nesmieme sa uspokojovať s tým, že chceme len to, čo sa nám hodí alebo páči; lebo človeku sa spravidla páči to, čo nemá. To, čo človek má, si väčšinou nevie vážiť.

Z tohto výkladu vidíte, že keď hovoríme o sociálnej otázke, musíme sa predovšetkým intímne zaoberať podstatou človeka, a že túto podstatu musíme poznať tak, že vieme, ako sa v človeku realizujú sociálne a antisociálne pudy. V živote sa sociálne a antisociálne pudy často krát splietajú do nerozplietiteľných klobiek. Preto je také ťažké hovoriť o sociálnej otázke. O sociálnej otázke môžeme sotva hovoriť inak, než keď máme sklon skutočne sa zaoberať intímnou povahou človeka, zaoberať sa tým, ako je napríklad buržoázia sama o sebe nositeľom antisociálnych impulzov. Jednoducho buržoázne bytie rozvíja antisociálne impulzy, lebo buržoázne bytie spočíva v podstate v tom, vytvoriť si takú sféru života, ako to človeku vyhovuje, aby tak v nej mohol byť uspokojený. Keď preskúmame toto zvláštne úsilie buržoa, tak ono tkvie v tom, že buržoa si chce podľa osobitostí našej prítomnej doby na ekonomickom základe vytvoriť životný ostrov, na ktorom by mohol čo sa týka všetkých vzťahov spať, s výnimkou nejakej osobitej životnej zvyklosti, ktorú rozvíja podľa svojich subjektívnych sympatií a antipatií. Takže buržoa, ten môže takto veľmi veľa spať. Buržoa preto netuží po onom spánku, po ktorom túži proletár, ktorý je neprestajne držaný v bdelosti, lebo jeho vedomie nie je uspávané na ekonomickom základe; proletár z toho dôvodu túži po spánku spoločenského poriadku. To už je veľmi dôležitý psychologický postreh. Majetok uspáva; nutnosť bojovať v živote prebúdza. Uspávanie prostredníctvom majetku necháva človeka rozvíjať antisociálne impulzy, lebo človek netuží po sociálnom spánku. Neprestajné podnecovanie prostredníctvom nutnosti zarábať, necháva vzniknúť túžbe po zaspaní v sociálnej súvislosti.

Týmto veciam sa musí venovať plná pozornosť, ináč absolútne neporozumieme prítomnosti. Nuž môžeme povedať: Napriek všetkému, naša piata poatlantská doba istým spôsobom túži po socializácii vo forme ako som vám to tu nedávno vysvetlil. Lebo tieto veci, ktoré som uviedol, prídu: buď, ak si ľudia dajú tú námahu, prostredníctvom ľudského rozumu, alebo keď si ľudia tú námahu nedajú, tak prostredníctvom katakliziem, prostredníctvom revolúcií. O túto trojčlennosť sa usiluje človek v piatej poatlantskej dobe, táto trojčlennosť musí prísť. Naša doba teda túži po určitej socializácii.

Ale táto socializácia nie je možná bez toho – to Vám vyplynie z mnohých úvah, ktoré sme tu už aj učinili -, aby ju sprevádzalo niečo ďalšie. Socializácia sa môže vzťahovať len na vonkajšiu štruktúru spoločnosti. Tá ale môže v našej piatej poatlantskej dobe v skutočnosti spočívať len v skrotení mysliaceho vedomia, v skrotení ľudských antisociálnych inštinktov. Takže prostredníctvom sociálnej štruktúry musí dôjsť do istej miery ku skroteniu antisociálnych inštinktov predstavivosti. Niečo musí voči tomu pôsobiť proti, musí sa to prostredníctvom niečoho priviesť do rovnováhy. Do rovnováhy sa to dá priviesť len tým, že všetko to, čo pochádza z predchádzajúcich dôb, v ktorých to bolo oprávnené, ako ujarmovanie myšlienok, potlačanie myšlienok jedného človeka druhým človekom, sa musí s pribúdajúcou socializáciou zo sveta odstrániť. Preto sa v budúcnosti musí popri organizovaní hospodárskych pomerov, ekonomických pomerov, uskutočniť sloboda duchovného života. Iba táto sloboda duchovného života umožňuje, že skutočne stojíme ako človek voči človeku tak, že v tom druhom vidíme človeka, ktorý pred nami stojí, nie človeka vo všeobecnosti. Program Woodrowa Wilsona hovorí o človeku vo všeobecnosti. Ale takýto všeobecný človek, takýto abstraktný človek neexistuje. Čo existuje, je vždy len jednotlivý, individuálny človek. O toho sa môžeme zaujímať opäť len ako celí ľudia, nie len prostredníctvom púheho myslenia. Uhasíme to, čo máme rozvíjať od človeka k človeku, keď wilsonizujeme, keď načrtávame abstraktný obraz človeka. To podstatné, na čom záleží, je, že k socializácii v budúcnosti pristupuje absolútna sloboda myšlienok; socializácia nie je mysliteľná bez myšlienkového slobody. Preto bude musieť byť socializácia spojená s odstránením všetkého myšlienkového otroctva – nech by bolo toto myšlienkové otroctvo kultivované prostredníctvom toho, čo konajú určité spoločnosti anglicky hovoriaceho obyvateľstva, ktoré som Vám dostatočne charakterizoval, alebo prostredníctvom rímskeho katolicizmu. Oboje sú

vospolok hodnotné a je mimoriadne dôležité, aby sme mali pred očami vnútornú príbuznosť oboch. Je mimoriadne dôležité, aby obzvlášť vo vzťahu k takýmto veciam dnes nevládla žiadna nejasnosť. Môžete to, čo som Vám predniesol o osobitostiach oných tajných spoločností anglicky hovoriaceho obyvateľstva, dnes porozprávať nejakému jezuitovi. Bude veľmi potešený, že dostane potvrdenie toho, čo obhajuje; ale musí Vám byť jasné, že keď chcete stáť na pôde duchovnej vedy, nesmiete zamieňať svoje odmietanie týchto tajných spoločností s odmietaním, ktoré pochádza od jezuitov. Je pozoruhodné, aká je dnes v tejto oblasti príliš malá schopnosť rozlišovania.

Nedávno som aj vo verejnej prednáške poukázal na to, že dnes nezáleží len na tom, čo niekto hovorí, ale že si treba vždy všímať, akým duchom je preniknuté to, čo je hovorené. Uviedol som príklad rovnako znejúcich viet u Woodrowa Wilsona a u *Hermana Grimma*. Hovorím to preto, lebo teraz to budete môcť prežívať v stále silnejšej miere, že sa napríklad z onej strany zdanlivo práve tak vystupuje proti oným anglicko-americkým tajným spoločnostiam – ale práve len zdanlivo –, ako som tu musel vystúpiť ja. Také niečo, ako to napríklad teraz stojí v decembrovom čísle „*Stimmen der Zeit* (Hlasy doby)“, to na človeka, ktorý dbá na vecnosť, robí protivne komický dojem. Lebo samozrejme to, proti čomu sa musí bojovať u anglicko-amerických tajných spoločnostiach, je presne tým, proti čomu sa musí bojovať u jezuitizmu. Oba stoja navzájom proti sebe, bojujú jeden proti druhému ako moc proti moci, ktoré nemôžu byť vedno spolu. Ani u jedného ani u druhého neexistuje najmenší skutočný vecný záujem, ale len záujem stranícky, záujem rehoľný. To si dnes musíme obzvlášť odvyknúť, pozerat' sa len na obsah a nevidieť, z akého hľadiska je niečo vsádzané do sveta. Niečo, keď sa to vsadí do sveta z hľadiska, ktoré je platné pre danú dobu, môže to byť veľmi blahodarné, ozdravujúce; keď sa to na scénu vsadí z nejakej inej moci, môže to byť niečo obrovsky smiešne, alebo dokonca škodlivé. To je niečo, na čo sa dnes obzvlášť musí prihliadať. Lebo sa bude stále viac a viac ukazovať: Keď dvaja hovoria to isté, tak to nie je to isté, podľa pozadia, ktoré za tým je. Po tom všetkom, čo nám život priniesol v posledných troch, štyroch rokoch ako skúšky, je obzvlášť nutné, aby sme takéto veci už naozaj konečne zobrali na zreteľ, aby sme takýmto veciam naozaj porozumeli.

O nejakom skutočnom porozumení týmto veciam sa ešte nedá veľmi hovoriť. Ľudia sa dnes budú napríklad ešte stále pýtať: Ako treba to alebo ono zariadiť, ako treba to alebo ono robiť, aby to bolo správne? Zriadte tu alebo tam to alebo ono – keď nenasadíte ľudí, ktorí myslia v zmysle našej doby, tak môžete vytvoriť to najlepšie alebo najhoršie zariadenie, obe sa obrátia na dobro alebo zlo podľa toho, akých nasadíte ľudí. Na čom dnes záleží, je to, aby človek skutočne pochopil: On sa musí vyvíjať, nemôže dať na niečo, čo už je, musí sa neustále vyvíjať. Musí sa aj dopracovať porozumením k tomu, naozaj nahliadať do skutočnosti. Voči tomu má ale človek veľmi, veľmi veľký odpor; to som už pravda z najrôznejších hľadísk zdôraznil. Vo všetkých veciach, najmä čo sa týka dobových pomerov, majú ľudia taký veľký sklon nie len do skutočnosti nezasahovať, ale brať veci práve tak, ako sa to človeku hodí. Vytvoriť si úsudok, ktorý je veci primeraný, samozrejme nie je také ľahké, ako úsudok, ktorý podľa možnosti priamočiaro voľne smeruje k formulácii. Úsudky, ktoré sú veci primerané, nie sú tak ľahko formulovateľné, najmä vtedy nie, keď zasahujú do sociálneho alebo ľudského alebo politického života, lebo tu je takmer vždy správny aj opak toho, čo človek považuje za správne – aj v tej istej miere správny, ako ten opak. Len keď sa snažíme vôbec si nevytvárať o týchto vzťahoch žiaden úsudok, ale si vytvárať obrazy, to znamená, keď človek už vystúpil do imaginatívneho života, potom budeme môcť ísť približne správnou cestou. To je v dnešnej dobe obzvlášť dôležité, aby sme sa pokúšali vytvárať si obrazy a vôbec nie abstraktné, uzavreté úsudky. Obrazy to musia pravda aj byť, ktoré tlačia k socializácii. Napokon, čo je ďalej dôležité: neexistuje socializácia bez toho, aby sa človek stal duchovnovedným – čiže slobodomyselný na jednej strane a duchovnovedný na strane druhej.

Na to, čo sa tu berie ako základ, som už vo verejných prednáškach poukázal, aj vo verejnej prednáške v Bazileji. Povedal som, že istí materialisticky mysliaci ľudia, ktorí chcú všetko chápať ako vývoj zo zvierat, hovoria: Nuž áno, u zvierat máme počiatky sociálnych inštinktov, ktoré sa u ľudí vyvíjajú v morálku. Ale práve to, čo je u zvierat ako sociálne inštinkty, keď sa to

vyzdvihne na úroveň ľudí, sa stáva práve antisociálnym. Práve to, čo je u zvierat sociálne, je u ľudí v najeminentnejšom zmysle antisociálne! Ľudia vôbec nechcú brať do úvahy rôzne línie, ktoré človeku dávajú reálny obraz o veciach, ale si chcú rýchlo urobiť úsudky. Len vtedy sa budeme správne správať vo výmennom styku človeka s človekom, keď človeka nebudeme chápať len pokiaľ ide o jeho zvieraciu prirodzenosť, lebo tu je práve v najeminentnejšom zmysle antisociálnym, ale keď ho budeme chápať ako bytosť duchovnú, každého človeka ako bytosť duchovnú. To ale môžeme len vtedy, keď chápeme celý svet vo vzťahu k jeho duchovnému základu. Tieto tri veci sú práve aj od seba neoddeliteľné: socializmus, myšlienková sloboda, duchovná veda. Patria spolu k sebe. Jedno bez druhého nie je v našej piatej poatlantskej dobe v jej vývoji možné.

Najmä to bude nutné, aby si ľudia dali namáhali neľadiť bezmyšlienkovite na to, že v človeku väzí aj antisociálna podstata. Mohli by sme aj povedať, keby sme chceli hovoriť triviálne: Pre ozdravenie tejto doby veľmi záleží na tom, aby ľudia prestali mať seba samých tak strašne radi. To je áno charakteristika súčasného človeka, že má seba samého tak rád. A tu musíte opäť rozlišovať: Človek má svoje myslenie, svoje cítenie, svoje chcenie obzvlášť rád – a potom, keď si raz obľúbil napríklad svoje myslenie, potom od toho neupustí.

Pozrite, ten, kto vie naozaj myslieť, ten vie niečo, čo vôbec nie je nedôležité: O všetkom tom, o čom myslí správne, niekedy rozmýšľal chybné. Vlastne vieme správne len to, o čom sme si urobili skúsenosť, čo to v duši spôsobí, keď sme o tom mysleli chybné. Ale do takých vnútorných vývojových stavov sa ľudia púšťajú neradi. Preto si ľudia dnes vzájomne tak málo rozumejú. Chcem Vám uviesť príklad. Proletársky svetonázor, o ktorom som častejšie hovoril, ten tvrdí, že spôsob, akým si ľudia vytvárajú názor, celá ideologická nadstavba, závisí od hospodárskych pomerov, takže ľudia si svoje politické názory vytvárajú podľa svojich hospodárskych pomerov.

Kto chce porozumieť takýmto myšlienkam, ten dospeje k tomu, že taká myšlienka je v širokej miere správna, predovšetkým je takmer úplne správna pre dobový vývoj od šestnásteho storočia. Lebo to, čo ľudia myslia od šestnásteho storočia, je takmer úplne výsledok hospodárskych pomerov. Nie je to správne v absolútnom zmysle, ale v relatívnom zmysle je to úplne ďalekosiahlo správne. Avšak do takej hlavy, akou je hlava profesora národohospodárskej ekonómie, to nie a nie vojsť. Vôbec nie ďaleko odtiaľto napríklad prednáša na univerzite jeden národohospodársky ekonóm, volá sa *Michels*, ktorý hovorí, že je to nesprávne, lebo sa vraj dá dokázať, že politické myšlienky nie sú určované hospodárskymi pomermi, ale hospodárske pomery sa obzvlášť menia prostredníctvom politických myšlienok. A tento profesor Michels poukazuje na kontinentálnu blokádu Napoleona, prostredníctvom ktorej boli určité priemyselné odvetvia v Taliansku alebo v Anglicku takmer zničené a iné sa zaviedli. Takže on hovorí, že tu máme najvýraznejší príklad toho, kedy prostredníctvom politických myšlienok, prostredníctvom kontinentálnej blokády, sú určované ekonomické pomery. Takýchto príkladov udáva ešte viac. Viem, že keď sto ľudí túto knihu od tohto profesora Michelsa prečíta, sú presvedčení, že to súhlasí, čo hovorí, lebo je to rozvádzané s nesmiernou logikou. Zdá sa to byť absolútne správne, ale predsa je to smiešne chybné. Je to preto smiešne chybné, lebo všetky príklady, ktoré uvádza, je nutné brať podľa tej istej schémy, ako túto kontinentálnu blokádu. Iste, kontinentálna blokáda spôsobila, že v Taliansku sa určité priemyselné odvetvia museli zmeniť, ale táto zmena priemyslu práve nevyvolala žiadnu zmenu v ekonomickom vzťahu medzi podnikateľmi a robotníkmi. To je práve na tom charakteristické. Všetko to vypadáva von ako zo sita, alebo ako zo suda bez dna. Táto Michelsova ekonomická teória je totiž sud bez dna. Všetko to vypadáva von, čo uvádza, lebo proletársky svetonázor vôbec netvrdí, že prostredníctvom nejakej takej myšlienky ako kontinentálna blokáda sa pre mňa za mňa rozvinie florentský hodvábnny priemysel, ktorý tam pred tým nebol, zatiaľ čo v Anglicku sa nerozvinie. Proletársky svetonázor naopak tvrdí: Napriek tomu, že kontinentálna blokáda môže vrhnúť jedno priemyselné odvetvie tam a druhé onam, nič sa nemení na ekonomických vzťahoch medzi podnikateľmi a robotníkmi, a tie sú rozhodujúce. Takže také veci potom vypadnú z veľkého chodu hospodárskych udalostí s ich ideologickou

nadstavbou, a práve kontinentálna blokáda vo svojom pôsobení v najeminentnejšom zmysle nedokazuje to, čo chce dokázať profesor Michels.

Nuž pýtate sa: Prečo trvá taký človek ako profesor Michels na svojej teórii proti proletárskemu mysleniu? Z jednoduchého dôvodu, pretože je zaľúbený do svojho myslenia, a pretože vôbec nie je schopný zaoberať sa proletárskym myslením. On totiž hneď zaspí. Je to skryté zaspávanie. V okamihu, keď má premýšľať proletárske myšlienky, zaspí. V bdlosti sa vie udržať len tým, že rozvíja tie myšlienky, do ktorých je zaľúbený.

Takže si musíme všímať duševné veci. V našej dobe nastal čas, kedy sa musíme v najeminentnejšom zmysle zaoberať duševnými vecami, ináč nepochopíme, čo je v našej dobe nutné; ináč cez tieto ťažké, tragické pomery k nejakému ozdravujúcemu názoru nebudeme vedieť dôjsť. A ozdravujúce názory sú to skutočne, ktoré predsa jedine vedia viesť zo súčasnej mizérie, a aj viesť budú. K pesimizmu vcelku niet žiadneho dôvodu; ale k zmene názoru dôvod je. Predovšetkým k zmene názoru u každého jednotlivca existuje dôvod v najvyššej miere.

Musíme konečne povedať: Je veľmi, veľmi pozoruhodné, keď vidíme, ako dnes ľudia spiacky prednášajú svoje úsudky a ako rýchlo zabúdajú od jedného obdobia k druhému, aj keď sú tieto obdobia ešte aj také krátke. Predovšetkým teraz budeme zažívať, ako ľudia zabudnú na spôsob, akým usudzovali, ako po celom svete hlásali frázy o práve, o nutnosti bojovať za právo proti bezpráviu. Zažijeme to, ako väčšina ľudí, ktorí v tejto forme pred nejakým časom hovorili o práve, toto zabudne a vôbec nepostrehnú, ako sa v nasledujúcom období u väčšiny tých, ktorí hovorili o práve, jednoducho jedná o uplatnenie úplne obyčajnej moci. To sa im samozrejme nemá zazlievať; ale treba si len urobiť jasno v tom, že keď na jednej strane hovorili o práve, tak potom nemajú žiadne právo prehliadať to, že pri tých najväčších krikľúňoch sa nakoniec jedná o moc a mocenské impulzy. Ako bolo povedané, nemá sa to zazlievať, ale pekné nebude, keď sa bude uplatňovať to, čo pred pomerne krátkym časom hovorilo dookola len právo, právo, právo. Nemôžeme sa tomu diviť. Ale diviť by sa mali tí, ktorí spolurozhodovali, ktorí spolupôsobili, keď teraz nachádzajú obraz tak pozoruhodne zmenený! Mali by si potom prinajmenšom uvedomiť, ako veľmi je človek náchylný vytvárať si úsudky na základe ilúzií a nie na základe skutočnosti.

II. Bern, 12. december 1918

Sociálne a antisociálne pudy v človeku. Antisociálne pudy musia pôsobiť. Vonkajšia sociálna štruktúra ako protiváha vnútornej vývojovej tendencie ľudí. Prekonanie stavovského a triedneho usporiadania. Peniaze. Komunistickej manifest. Nenávisť – Láska. Kristov impulz.

Doba samotná sa veľmi jasne vyslovuje tým smerom, aby sme práve tie citové zážitky a pozorovania, ktoré získavame z našej duchovnej vedy, aplikovali na pomery tejto doby, na život v tejto dobe. A nie len vonkajšie dobové pomery hovoria dnes jasnou rečou, ale aj naše duchovnovedné názory samotné zdôvodňujú jasne istým spôsobom túto reč. Vo veľa našich pozorovaniach sme vychádzali z jedného základného faktu ľudského vývoja: z toho faktu, že tento vývoj sa uskutočňuje v po sebe nasledujúcich etapách, z ktorých predovšetkým význačné a terajšku sa hlavne týkajúce, ako vieme, začali veľkou atlantskou katastrofou. Z poatlantských dôb štyri uplynuli, medzi tým teraz žijeme v piatej poatlantskej etape vývoja. A táto vývojová etapa, ktorá začala v pätnástom storočí nášho kresťanského letopočtu, je tou, ktorú môžeme nazývať etapou duše vedomej. Iné ľudské duševné sily boli rozvíjané najmä v iných kultúrnych obdobiach. V našom kultúrnom období, ktoré v prvej polovici pätnásteho storočia nasledovalo práve po grécko-latinskom období, má ľudstvo postupne rozvíjať dušu vedomú. V predchádzajúcom období, ktoré začalo v ôsmom storočí pred Kristom a skončilo v pätnástom po Kristovi, malo ľudstvo predovšetkým kultúrne rozvíjať dušu rozumovú alebo dušu srdca.

Nuž, nepotrebujeme sa púšťať do charakterizovania týchto etáp, ale predovšetkým sa chceme zaoberať tým, čo je osobité našej dobe, tejto dobe, ktorá má pravda za sebou len pomerne málo storočí. Lebo taká doba trvá pravda priemerne niečo vyše dvetisíc rokov. Zostáva teda ešte veľa zabsolvovať v tejto dobe duše vedomej. V tejto dobe duše vedomej bude úlohou civilizovaného ľudstva uchopiť celú ľudskú bytosť a postaviť ju na samu seba a veľa, mimoriadne veľa z toho, čo človek v minulých dobách cítil inštinktívne, posudzoval inštinktívne, vyzdvihnúť do plného svetla vedomia.

Nuž, mnoho ťažkostí a chaosu, ktoré sa v našej dobe vôkol nás a s nami odohrávajú, sa nám skutočne hneď objasní, keď vieme, že toto je úloha našej doby: To, čo je inštinktívne, vyzdvihnúť do vedomia. Lebo to, čo je inštinktívne, sa deje do istej miery samé od seba; ale čo sa má diať vedome, to vyžaduje, aby sa človek vnútorne namáhal, aby predovšetkým začal skutočne z celej svojej bytosti myslieť. A tomu sa človek vyhýba. To je niečo, čo človek robí nerád: vedome sa účastniť utvárania svetových pomerov. Okrem toho je tu jeden fakt, o ktorom majú ľudia ešte veľmi mylnú mienku. Ľudia si dnes myslia: Nuž áno, žijeme práve v období rozvoja myslenia. – Ľudia sú hrdí na to, že sa dnes myslí viac ako v minulosti. Ale toto je spočiatku zdaním, ilúziou, jednou z mnohých ilúzií, v ktorých ľudstvo dnes žije. To, na čo sú ľudia takí pyšní, toto uchopovanie myšlienok, to je mnohokrát inštinktívne. Až keď to inštinktívne, čo vzniklo vo vývoji ľudstva a čo sa dnes prejavuje v hrdosti na myslenie, bude aktívne, keď skutočne intelektualita nebude prameniť len v púhom mozgu, ale v celom človeku, keď sa intelektualita samotná stane len časťou celkového duchovného života, keď sa vyzdvihne z racionality a privedie do imaginácie, inšpirácie a intuície, až potom to, čo sa chce v tejto piatej poatlantskej dobe duše vedomej zrodiť, sa postupne zrodí. Čo dnes predstupuje pred človeka – čo ho už môže upozorňovať na to, že akosi samotné najkaždodennejšie myšlienky poukazujú na jeho zvláštne vlastnosti v tejto dobe –, je to, o čom sa človek musí vždy zmieniť: objavenie sa takzvanej sociálnej otázky.

Ale ten, kto sa vážne zahĺbil do našej antropozoficky orientovanej duchovnej vedy, môže dôjsť veľmi ľahko k pocitu, že predsa len to podstatné v utváraní spoločenského poriadku, či sa už nazve štátny alebo nejako inak, musí vychádzať z toho, čo človek rozvíja zo seba, čo môže rozvíjať zo seba s úlohou usporiadať styk človeka k človeku. Všetko, čo človek zo seba rozvíja, zodpovedá samozrejme určitým impulzom, ktoré nakoniec predsa spočívajú v našom duševno-duchovnom živote. Keď sa na vec pozrieme takto, môžeme sa spýtať: Áno, nemusí potom byť

pozornosť zameraná predovšetkým na sociálne impulzy, na to, čo sa chce vyvinúť z ľudskej prirodzenosti ako sociálne impulzy? Nazývame tieto sociálne impulzy, pričom nebudeme mať na mysli niečo púho animálne, pre mňa za mňa sociálnymi pudmi, pričom ale už pamätáme na to, že na pud nemáme myslieť ako na niečo púho podvedomé alebo inštinkatívne, ale keď hovoríme o sociálnych pudoch, máme na mysli: Nachádzame sa v dobe duše vedomej a pud chce práve nahor do vedomia.

Nuž keď sa uplatňuje niečo také, že existujú sociálne pudy, ktoré sa chcú realizovať – tu sa presadzuje práve v našej dobe hneď opätovne hrozná jednostrannosť, nad ktorou nemáme nariekať, ale na ktorú sa máme pokojne dívať, lebo ju musíme prekonať. Človek má v dnešnej dobe taký silný sklon všetky veci pozorovať jednostranne! Je to vždy ako keby sme chceli nechať pripustiť len vychýlenie kyvadla na jednu stranu a nikdy nepomysleli na to, že kyvadlo sa pravda zo stredy vôbec nemôže vychýliť na jednu stranu bez toho, aby sa nevychýlilo aj na stranu druhú. Práve tak, ako sa nemôže kyvadlo vychýľovať len na jednu stranu, sa nemôžu prejavovať v človeku ani sociálne pudy len na jednu stranu. Jednoducho oproti sociálnym pudom stoja samozrejme v ľudskej prirodzenosti, kvôli tejto ľudskej prirodzenosti, pudy antisociálne. A presne tak, ako v ľudskej prirodzenosti existujú pudy sociálne, existujú v nej aj pudy antisociálne, na to sa musí brať predovšetkým ohľad. Lebo sociálni vodcovia a agitátori sa oddávajú veľkej ilúzii, že potrebujú rozšíriť len určité názory a podobne, alebo zburcovať nejakú triedu, ktorá chce alebo má sklon pestovať sociálne pudy, keď sú to názory. Áno, to je práve ilúzia takto postupovať, lebo potom človek nepočíta s tým, že rovnako ako sú tu pudy sociálne, tak sa vždy uplatňujú aj pudy antisociálne. To, o čo sa dnes jedná, je vedieť sa pozrieť týmto veciam bez ilúzie do tváre. Pozrieť sa im bez ilúzie do tváre vieme iba zo stanoviska duchovnej vedy. Mohli by sme povedať: Ľudia to najdôležitejšie v živote prespia, keď tento život nebudú mať pred očami z duchovnovedného hľadiska.

Musíme sa pýtať: Ako je to vlastne so stykom medzi ľuďmi v súvislosti so sociálnymi a antisociálnymi pudmi? – Pozrite, stáť zoči-voči druhému človeku, je vzhľadom na svoju podstatu v zásade niečo skutočne komplikované! Prípade sa prirodzene musíme, chcel by som povedať, chopiť radikálne. Hoci je toto státie zoči-voči druhému človeku rôzne a líši sa podľa rôznych pomerov, musíme mať pred očami spoločný znak, musíme sa pýtať: Čo sa tu vlastne deje v celej svojej skutočnosti – nie púho v tom, čo sa ponúka vonkajšiemu pozorovaniu –, čo sa deje v celej skutočnosti, keď stojí človek voči druhému človeku? Nedeje sa tu nič menšie, ako to, že od človeka k človeku pôsobí istá sila. Stáť zoči-voči druhému človeku jednoducho znamená, že od človeka k človeku pôsobí istá sila. Pri tom, čo činíme človek voči človeku, nemôžeme v živote stáť voči druhému ľahostajne, ani len v púhych myšlienkach alebo pocitoch, dokonca aj keď sme priestorovo od seba vzdialení. Keď máme nejakú starosť o druhého človeka, keď chceme vytvoriť nejakú možnosť kontaktu, tak od jedného človeka k druhému pôsobí sila. To je však to, čo je základom sociálneho života. To je to, keď sa to vetví, vytvára sa pletivo, čo vlastne zakladá sociálnu štruktúru medzi ľuďmi. Samozrejme najčistejšie dostaneme tento fenomén vtedy, keď myslíme na bezprostredný styk človeka s človekom: tu existuje snaha, prostredníctvom dojmu, ktorým pôsobí jeden človek na druhého, aby bol človek uspaný. Takže to je niečo nepretržité v sociálnom živote, že jeden človek je uspávaný druhým človekom, s ktorým je v kontakte. Je tu neprestajne – fyzik by povedal – skrytá tendencia, že v sociálnom styku jeden človek uspáva druhého.

Prečo je to tak? Pozrite, to spočíva vo veľmi dôležitom usporiadaní celkovej bytosti ľudí. Spočíva to v tom, že v podstate to, čo nazývame sociálnymi pudmi, sa vlastne pri zvyčajnom vedomí vôbec rozvíja správne z ľudskej duše len vtedy, keď človek spí. Pokiaľ ste nevystúpili na stupeň jasnovidnosti, tak ste vlastne preniknutí len sociálnymi pudmi, keď spíte. A len to, čo pôsobí zo spánku ďalej do bdenia, pôsobí v bdení ako sociálny pud. Keď ale toto viete, nepotrebuje sa čudovať nad tým, že sociálna podstata Vás chce uspať prostredníctvom vzťahu človeka k človeku. Vo vzťahu človeka k človeku sa má rozvíjať sociálny pud. Ten sa však môže rozvíjať len v spánku. Preto sa v styku človeka s človekom rozvíja tendencia, aby za účelom

vytvárania sociálnych pomerov jeden človek uspával druhého. To je fakt, ktorý je prekvapujúci, ktorý sa ale pozorovateľovi reality života práve ihneď naskytne. Náš styk človeka s človekom spočíva v tom, že predovšetkým naša schopnosť predstavivosti je v tomto styku uspávaná, aby sa vytvorili sociálne pudy človeka voči človeku.

Ale prirodzene nemôžete neprestajne chodiť životom spiacky. Tendencia vytvárať sociálne pudy spočíva už v tom a prejavuje sa v tom, že by ste vlastne mali mať nepretržité sklon k spaniu. Veci, o ktorých hovorím, sa prirodzene všetky odohrávajú podvedome, ale neodohrávajú sa preto menej skutočne a neprenikajú nepretržite náš život preto menej. Takže práve kvôli vytvoreniu ľudskej sociálnej štruktúry existuje neustály sklon zaspávať.

Proti tomu pôsobí ešte niečo iné. Pôsobí neprestajné vzdorovanie, neprestajné vzpieranie sa ľuďmi proti tejto tendencii, keď práve nespia. Takže keď stojíte zoči-voči nejakému človeku, ste vždy v nasledovnom konflikte: Pretože stojíte zoči-voči niekomu, vyvíja sa vo Vás tendencia zaspáť, prežiť vzt'ah k nemu v spánku; pretože sa nesmiete otvoriť spánku, nesmiete klesnúť do spánku, pohne sa vo Vás protisila udržať sa bdely. Toto sa vždy odohráva v styku človeka s človekom: Tendencia k zaspaniu a tendencia udržať sa bdely. Tendencia udržať sa bdely je ale v tomto prípade antisociálna, lebo je potvrdzovaním vlastnej individuality, vlastnej osobnosti voči sociálnej štruktúre v spoločnosti. Jednoducho tým, že sme človekom medzi ľuďmi, kolíše náš vnútorný duševný život medzi sociálnosťou a antisociálnosťou sem a tam. A to, čo v nás žije ako tieto dva pudy, čo sa dá pozorovať medzi človekom a človekom, keď vidíme stáť navzájom človeka voči človeku a ich okultne pozorujeme, to ovláda náš život. Keď zriadiť ujem inštitúcie – a vzdávajú sa tieto inštitúcie ešte tak veľmi dnešnému veľmi rozumnému vedomiu o skutočnosti – sú predsa len výrazom tohto kyvadlového vzt'ahu medzi sociálnymi a antisociálnymi pudmi. Národohospodári môžu premýšľať o tom, čo je úver, čo je kapitál, čo je renta a tak ďalej; tieto veci, ktoré v sociálnom styku vytvárajú zákonitosť, sú len výkyvmi kyvadla oboch týchto pudov, sociálneho a antisociálneho pudu.

Vidíte, na tieto veci by musel dnes rozumne nadviazať ten, nadviazať reálne vedecky, kto myslí na to, nájsť liečivý prostriedok v tejto dobe. Lebo čím to je, že v našej dobe sú vznášané sociálne požiadavky? Nuž, žijeme v dobe duše vedomej, kde sa človek musí postaviť sám na seba. Na čo je tu odkázaný? Je odkázaný na to, splniť svoju úlohu, svoju misiu v našej piatej poatlantskej dobe, presadiť sa, nenechať sa uspať. Práve pre svoje postavenie v dobe je človek odkázaný na to, rozvíjať antisociálne pudy. A úloha našej doby by nemohla byť človekom splnená, keby práve antisociálne pudy, prostredníctvom ktorých človek dosahuje vrchol svojej vlastnej osobnosti, neboli stále mocnejšie a mocnejšie. Ľudstvo dnes ešte vôbec netuší, ako mocne sa musia antisociálne pudy neustále až do tretieho tisícročia vyvíjať. Práve preto, aby človek správne vyrástol, musia sa vyvíjať antisociálne pudy.

V minulých dobách nebol vývoj antisociálnych pudov duchovnou potravou ľudskeho vývoja. Preto človek nepotreboval uplatňovať proti nim žiadnu protiváhu a ani žiadnu takú neuplatňoval. V našej dobe, kedy človek kvôli sebe samému, kvôli svojmu vlastnému Ja, musí vyvíjať antisociálne pudy – ktoré sa už vyvíjajú, lebo človek je podrobený vývoju, proti ktorému sa nedá nič robiť – tu musí prísť to, čo človek teraz postaví proti antisociálnym pudom: taká sociálna štruktúra, prostredníctvom ktorej bude udržiavaná rovnováha tejto vývojovej tendencie. Vnútorne musia pôsobiť antisociálne pudy, aby človek dosiahol cieľ svojho vývoja; vonku v spoločenskom živote musí pôsobiť sociálna štruktúra, aby človek nestratil človeka v súvislostiach života. Preto tá sociálna požiadavka v našej dobe. Sociálna požiadavka v našej dobe nie je do istej miery nič iné, ako nutná protiváha proti vnútornej vývojovej tendencii ľudstva.

Z toho zároveň vidíte, že s jednostranným uvažovaním sa nedosiahne vôbec nič. Lebo pomyslíte, že tak, ako ľudia teraz niekedy žijú, isté slová – nechcem vôbec hovoriť o ideách a pocitoch –, isté „hodnotenia“ nadobúdajú určitý „nádych“. Nuž áno, „antisociálny“, to nadobúda také niečo, čo na človeka pôsobí antipaticky, berie sa to ako niečo zlé. Dobré, len sa nemôžeme príliš starať o to, či sa to berie ako niečo zlé alebo nie, lebo je to niečo nutné, lebo to –

nech je to zlé alebo dobré – práve v našej dobe priamo súvisí s nutnými vývojovými tendenciami človeka. A keď niekto potom vystupuje a hovorí, že proti antisociálnym pudom sa má bojovať, tak je to celkom obyčajný nezmysel, lebo proti nim sa bojovať nemôže. Antisociálne pudy musia v zmysle úplne obyčajnej vývojovej tendencie ľudstva práve v našej dobe uchopiť vnútro človeka. Nejedná sa o to, aby sme nachádzali recepty na boj proti antisociálnym pudom, ale záleží na tom, aby sme spoločenské zariadenia, štruktúru, organizáciu toho, čo leží mimo ľudského individua, čo ľudské individuum neobsahuje, utvárali tak, zriaďovali tak, aby tu bola protiváha voči tomu, čo vo vnútri človeka pôsobí ako antisociálny pud. Preto je také potrebné, aby bol človek v tejto dobe s celou svojou bytosťou vyčlenený zo sociálneho poriadku. Ináč nebude môcť byť ani jedno ani druhé čisté.

Pozrite, v minulých dobách sme mali stavy, sme mali triedy. Naša doba usiluje ponad stavy, ponad triedy von. Naša doba už viac nemôže zadeľovať ľudí do tried, ale musí uznať človeka v jeho celistvosti a stavať ho do takej sociálnej štruktúry, aby bolo sociálne členené len to, čo je od neho oddelené. Preto som včera vo verejnej prednáške povedal: V grécko-latinskej dobe ešte mohlo vládnuť otroctvo, tam bol jeden pánom, druhý otrokom, tam boli ľudia zadelení. Dnes máme ako pozostatok práve to, čo proletára tak rozčuľuje: že jeho pracovná sila je tovarom, že teda niečo, čo je v ňom, je ešte zvonka organizované. To musí zmiznúť. Sociálne členené môže byť len to, čo nesúvisí priamo s človekom: jeho pozícia, miesto, na ktoré je postavený; nie niečo, čo je v ňom samom.

Všetko to, čo človek týmto spôsobom spoznáva v súvislosti s nutným vývojom sociálneho života, sa dnes musí naozaj chápať tak, že napríklad človek nemá žiaden nárok na to, aby mohol počítať, keď sa nenaučil násobilku. Rovnako malý má nárok na to, aby mohol hovoriť do sociálnych reforiem a podobných vecí, keď sa nikdy neučil také veci, ktoré napríklad teraz vysvetľujeme: že socializmus a antisocializmus existuje takým spôsobom, ako sme to teraz konkrétne charakterizovali. Ľudia, ktorí dnes často krátko na najdôležitejších miestach našich štátnych alebo sociálnych organizácií začínajú hovoriť o sociálnych požiadavkách, pripadajú vodiacemu ako ľudia, ktorí chcú začať stavať most cez dravú rieku a nikdy sa nenaučili ani len vetu o paralelograme síl alebo niečom podobnom! Môžu chcieť postaviť most, títo ľudia, ale ten sa pri prvej príležitosti zrúti. A tak pripadajú človeku sociálni vodcovia, alebo aj tí, ktorí sa dnes usilujú o iné sociálne zariadenia: ich zariadenia sa pri prvej príležitosti preukážu ako nemožné, lebo veci vyžadujú, aby sme pracovali so skutočnosťou a nie proti nej. To je tak nekonečne dôležité, aby sa už konečne vážne bralo to, čo je áno, chcel by som povedať, základným nervom nášho antropozoficky orientovaného duchovného založenia.

Jedným z impulzov, ktoré nás oduševňujú v našom antropozofickom hnutí, je predsa ten, že do istej miery to, čo väčšina ľudí uplatňuje len v mladosti, my vnášame do celého ľudského života: Aj keď sme už možno dávno zošediveli, sadáme si ešte do školskej lavice, avšak do školskej lavice života. To je aj jeden z rozdielov, ktorý činíme voči oným ľuďom vonku, ktorí sa domnievajú, že keď do dvadsaťpäť, dvadsaťšesť rokov zaháľali – nie, chcem povedať sedeli na prednáškach, nie, študovali prednášky –, tak sú na celý život hotoví. Potom existuje ešte nanajvýš nejaká forma vyššej zábavy, však áno, a niečo podobné, prostredníctvom čoho si ešte človek to alebo ono osvojí. Ale to je to, čo intenzívne predstupuje ako pocit pred našu dušu, keď sa blížime nervu duchovnoviedného hnutia: že človek sa skutočne má po celý život učiť, keď chce dostať úlohám tohto života. Je tak veľmi dôležité, aby sme sa prenikli aj týmto pocitom. Keď neskoncujeme s domnienkou, že prostredníctvom vlôh, ktoré sme rozvinuli do dvadsať alebo dvadsaťpäť rokov, už môžeme všetko zvládnuť, že potom je už potrebné sa iba zísť v parlamente alebo niekde inde a môžeme o všetkom rozhodovať, pokiaľ sa neskončuje s týmto názorom, s týmto pocitom, tak v sociálnej štruktúre ľudí nič ozdravujúce nastať nemôže.

Študovať vzájomný vzťah sociálnosti a antisociálnosti, to je práve pre dnešné dni mimoriadne dôležité. Ale antisociálnosť môžeme len študovať, lebo to spočíva, ako som vysvetlil, vo vývoji našej doby, že táto antisociálnosť patrí práve k tomu najdôležitejšiemu, čo sa má uplatňovať a čo sa má v nás samých sa vyvíjať. Táto antisociálnosť môže byť len udržiavaná

v istej rovnováhe sociálnosťou; ale sociálnosť sa musí pestovať, musí sa vedome pestovať. A to bude v našej dobe vskutku stále ťažšie a ťažšie, lebo to druhé, antisociálnosť, je vlastne niečím prirodzeným. Sociálnosť je nutnosťou, tá sa musí pestovať. A uvidíme, že v tejto piatej poatlantskej dobe existuje tendencia si sociálnosť práve nevšimáť, keď je človek ponechaný len sám na seba, keď sa aktívne nezasahuje, keď chýba spoluúčasť v duševnej činnosti. Čo je potrebné a musí sa veľmi vedome získavať, zatiaľ čo v minulosti sa to uplatňovalo v človeku inštinktívne, to je práve záujem človeka o človeka. Základným nervom všetkého sociálneho života je záujem človeka o človeka.

Dnes to ešte znie takmer paradoxne, keď sa povie: Ľudia si nezjednávajú jasno o takzvaných ťažkých národohospodárskych pojmoch, pokiaľ nevzrastie záujem človeka o človeka, pokiaľ ľudia nezačnú zdanlivé útvary, preludy, ktoré vládnu v sociálnom živote, spájať so skutočnosťami. Pozrite, kto myslí bez všetkého na to, že jednoducho prostredníctvom členenia, v ktorom stojí vo vnútri sociálneho poriadku, sa vždy nachádza v komplikovanom vzťahu človeka k človeku? Povedzme, že máte vo vrecku sto frankovú bankovku a túto sto frankovú bankovku použijete, keď si jedného dopoludnia vyjdete a nakupujete, nakupujete tak veľa, že túto sto frankovú bankovku miniete. Čo to znamená, že si vyjdete so sto frankovou bankovkou vo vrecku? Tá sto franková bankovka je vlastne niečo zdanlivé, prelud, v skutočnosti nemá žiadnu hodnotu a nemala by ju ani vtedy, keby bola kovovým peniazom. Nechcem dnes hovoriť o metalistoch a nominalistoch v oblasti teórie peňazí; ale aj keď je to kovový peniaz, je to v skutočnosti prelud, niečo zdanlivé, nemá vlastne žiadnu hodnotu. Peniaze sa totiž včleňujú medzi dve iné veci a len tým, že existuje určitý sociálny poriadok, v našej dobe práve čisto štátny poriadok, tým táto sto franková bankovka, ktorú máte a doobeda ste ju vydali na rôzne veci, nie je ničím iným, než ekvivalentnou hodnotou pre toľko a toľko pracovných dní toľkého a toľkého počtu ľudí. Toľko a toľko ľudí musí absolvovať toľko a toľko pracovných dní, toľko a toľko veľa ľudskej práce musí vplynúť do ľudskeho sociálneho poriadku, vykryštalizovať v tovar, aby sa vôbec zdanlivá hodnota nejakej bankovky stala skutočnou hodnotou – ale len na príkaz sociálneho poriadku. Bankovka Vám dáva len moc, dať do Vašich služieb toľko a toľko veľa práce, respektíve mať rozkazovaciu právomoc nad toľkým a toľkým množstvom práce. Ak máte v duchu pred sebou obraz: Tu mám bankovku, prenáša na mňa silu sociálnej pozície, v ktorej sa nachádzam, moc nad toľko a toľko robotníkmi, a keď teraz vidíte: Hodinu za hodinou denne predávajú iní prácu týchto robotníkov ako ekvivalentnú hodnotu, ako reálnu ekvivalentnú hodnotu toho, čo máte vo svojej peňaženke ako sto frankovú bankovku: až potom máte obraz skutočnosti.

Naše pomery sa stali takými komplikovanými, že si tieto veci pravda už viac vôbec nevšimame, najmä keď nie sú tak ľahko zrozumiteľné. Zamerám sa na jeden ľahko zrozumiteľný príklad, kde je vec ľahká. Pri ťažkých národohospodárskych veciach ako kapitál, renta a úver, kde je vec značne komplikovaná, tu nepoznajú odpoveď ani univerzitní profesori, mám na mysli národohospodárov, ktorých úlohou je odpoveď poznať. Na tom už môžete vidieť, ako je pri týchto veciach veľmi potrebné, aby sa na ne nazeralo správne. Nemôžeme sa prirodzene hneď dnes zaoberať tým, ako reformovať národohospodárstvo, ktoré je vháňané do bezradnosti tým, čo sa dnes človek ako študent národohospodárstva učí. Ale môžeme sa prinajmenšom pýtať pokiaľ ide o osvetu a podobne: Čo je potrebné, aby sa sociálny život mohol vedome postaviť proti vnútornému antisociálnemu životu? Čo je tu potrebné? Povedal som, že v našej dobe je ťažké nachádzať pravý záujem človeka o človeka. Nemáte pravý záujem, ak veríte, že si môžete niečo kúpiť za sto frankovú bankovku a nemyslieť na to, že to vytvára sociálny vzťah k toľkému a toľkému počtu ľudí a ich pracovným silám. Až potom máte správny záujem, keď každé takéto zdanlivé konanie, akým je výmena tovaru za sto frankovú bankovku, viete vo Vašej obraznosti nahradiť skutočným skutkom, ktorý je s tým spojený.

Pozrite, púhe, chcel by som povedať, egoistické, srdce ohrievajúce rečenie o tom ako milujeme svojich blízkych a ako túto lásku vykonávame, keď k tomu máme práve vhodnú príležitosť, to život sociálnym nečiní. Táto láska je zväčša strašne egoistickou láskou. Vôbec

mnohí z toho, čo najprv, môžeme povedať ukoristili, podporujú patriarchálnym spôsobom svojich blížnych, aby si tým opatrili objekt pre svoju sebalásku, lebo sa pri tom môžu poriadne vnútorne hriať pri myšlienke: 'Ty robíš to, ty robíš ono. Ľudia neprídu na to, aký veľký diel tej takzvanej dobročinnej lásky je maskovanou sebaláskou.

Nejedná sa o to, aby sme si všimli len to zo všetkého najbližšie, pri čom sa vlastne oddávame našej sebaláske, ale sa jedná o to, aby sme sa cítili povinní zameriavať pohľad na rozmanito rozvetvenú sociálnu štruktúru, vo vnútri ktorej sa nachádzame. K tomu musíme vytvárať prinajmenšom predpoklady. Vytvárať tieto predpoklady, k tomu má dnes sklon veľmi málo ľudí.

Chcel by som prinajmenšom zo stanoviska osvety pohovoriť o jednej otázke, a tá znie: Ako vôbec môžeme proti prirodzeným spôsobom sa rozvíjajúcim antisociálnym pudom postaviť pudy sociálne, postaviť vedome? Ako ich môžeme kultivovať tak, aby sa v nás naozaj zakorenil záujem človeka o človeka a pokračoval stále ďalej a ďalej a nenechával nás na pokoji, keď nepokračuje ďalej, ten záujem človeka o človeka, ktorý práve v našej dobe duše vedomej hrozne zmizol? Veď sa už v našej dobe priepasti roztvorili medzi ľuďmi! Spôsobom, ktorý ľudia vôbec netušia, mínajú sa dnes navzájom bez toho, aby sa v najmenšom rozumeli. Túžba naozaj sa zaoberať druhým človekom, jeho zvláštnou osobitosťou, tá je dnes naozaj veľmi malá. Na jednej strane máme volanie po sociálnosti a na druhej strane stále viac a viac vpád čistých antisociálnych pudov. Ako slepo sa dnes ľudia navzájom mínajú, to človek vidí, keď sa títo ľudia združia v najrozmanitejších spoločnostiach a združeniach. Tie dnes často pre ľudí vôbec nie sú príležitosťou nadobudnúť poznanie o človeku. Ľudia dnes môžu byť roky spolu s inými ľuďmi a nepoznať ich viac, ako ich poznali, keď sa s nimi zoznámili. Práve to je nutné, aby sme, chcel by som povedať, systematickým spôsobom v budúcnosti k antisociálnemu prinášali to sociálne. Vnútorne duševne existujú pre to rôzne prostriedky, medzi inými, keď sa pokúsime častejšie sa v živote spätne pozerieť na náš vlastný terajší život, na terajšiu inkarnáciu, keď sa pokúsime z nadhľadu sa pozrieť na to, čo sa odohralo v našom živote medzi nami a ostatnými ľuďmi, ktorý do tohto života vstúpili. Keď sme tu dnes poctiví, povieme, prinajmenšom väčšina ľudí povie: Tento vstup mnohých ľudí do nášho život, na to sa dnes predsa zväčša dívame tak, že našu vlastnú osobu stavíme do centra nášho spätného pohľadu na život. Čo sme mali od tej či onej osoby, ktorá vstúpila do nášho života? To sa pýtame celkom na základe nášho cítenia. To je práve niečo, čo by sme mali potierať. Mali by sme sa pokúšať nechať v obraze pred našou dušou sa vynoriť osoby, ktoré ako učitelia, priatelia a iní podporovatelia zasiahli do nášho života, alebo také osoby, ktoré nám ublížili, a ktorým z istých hľadísk niekedy viac vďačíme ako tým, ktorí nám prospeli. Tieto obrazy by sme mali nechať plynúť pred našou dušou, úplne živo si predstavovať, čo každý vedľa nás pre nás urobil. A uvidíme, keď budeme postupovať týmto spôsobom, že sa postupne naučíme zabudnúť na seba samých, že zistíme, ako vlastne takmer všetko, čo je v nás, by tu vôbec nemohlo byť, keby tie alebo oné osoby podporne alebo poučne alebo nejako inak nezasiahli do nášho života. Až potom, najmä keď sa spätne dívame na dávno uplynulé roky a osoby, s ktorými možno už viac nie sme v styku, voči ktorým nadobudneme ľahšie objektivitu, sa nám ukáže, ako je duševná substancia nášho života nasatá tým, čo na nás malo vplyv. Náš pohľad sa rozšíri ponad zástup, ktorý v priebehu času prešiel popri nás. Keď sa pokúsime vyvinúť si zmysel pre to, za koľko veľa vďačíme tej alebo onej osobe, pokúsime sa týmto spôsobom vidieť seba v zrkadle tých, ktorí na nás v priebehu času pôsobili a s ktorými sme boli spolu, potom sa z nás postupne – budeme to môcť zažiť – vyčlení zmysel, ktorý spočíva v nasledovnom: Pretože sme sa cvičili v hľadaní obrazov osobností v minulosti s nami súvisiacimi, vyčlení sa z našej duše zmysel, pomocou ktorého teraz dospejeme k obrazu aj voči človeku, voči ktorému predstupujeme v prítomnosti, voči ktorému potom stojíme tvárou v tvár v prítomnosti. A to je mimoriadne dôležité, aby sa v nás prebudil pud, nepociťovať človeka, keď voči nemu stojíme, púho podľa sympatií a antipatií, nenechať v nás prebudiť len púhy pud niečo na človeku milovať alebo nenávidieť, ale prebudiť v nás obraz bez lásky a nenávisť, taký obraz, aký ten človek je. Možno nebudete pociťovať, že to, čo teraz hovorím, je niečo mimoriadne

dôležité. Je to niečo dôležité. Lebo táto schopnosť, sprítomniť si obraz iného človeka bez lásky a nenávisti, nechať duševne v sebe vyvstať druhého človeka, to je vlastnosť, ktorá každým týždňom vo vývoji ľuďí, chcel by som povedať, viac alebo menej mizne, to je niečo, čo ľuďia postupne úplne strácajú. Míňajú sa navzájom bez toho, aby sa v nich prebudil tento pud nechať v sebe precitnúť druhého človeka. To je ale niečo, čo sa musí vedome pestovať. To je niečo, čo sa musí zaviesť aj do detskej a školskej pedagogiky: táto schopnosť, rozvíjať imaginatívnu silu na človeku. Pretože na človeku môžeme skutočne rozvíjať imaginatívnu silu predovšetkým vtedy, keď, namiesto toho, o čo sa dnes usiluje v senzáciách života, sa neostýchame v tichosti v nás samých vykonávať onen spätný pohľad, ktorý pred našu dušu stavia minulé vzťahy k ľuďom. Potom budeme aj schopní imaginatívne sa chovať k ľuďom, ktorí pred nás predstupujú v prítomnosti. Potom postavíme sociálny pud proti tomu, čo sa úplne nutne a podvedome rozvíja stále viac: antisociálnemu pudu. To je jedna vec.

Tá druhá vec je niečo, čo sa s týmto spätným pohľadom na vzťahy k osobám môže spojiť: že sa pokúšame byť voči sebe samým stále objektívnejšími. Tu musíme ísť opäť do minulých časov. Tu ale môžeme, chcel by som povedať, ísť priamo na vec samotnú, napríklad premýšľať o tom, keď máte, povedzme, tridsať, štyridsať rokov: Áno, aké to bolo vtedy, keď som mal desať rokov? Chcem sa predovšetkým úplne vcítiť do situácie tak, chcem si seba predstaviť tak, ako keď si predstavujem nejakého iného desaťročného chlapca alebo desaťročné dievča; chcem raz zabudnúť, že som to bol ja, chcem sa naozaj pousilovať sa zobjektivizovať. Táto seba-objektivizácia, toto odpútanie sa v prítomnosti od svojej minulosti, toto vylúpnutie Ja z jeho zážitkov, o to sa musíme v súčasnosti obzvlášť usilovať; lebo prítomnosť má tendenciu stále viac a viac zväzovať Ja so zážitkami. Dnes chce byť človek úplne inštinktívne tým, čo mu dávajú jeho zážitky. Preto je to pravda také ťažké dosiahnuť aktivitu, ktorú dáva duchovná veda. Tu musíme zakaždým nanovo namáhať ducha, tu sa nemôžeme spoliehať na to, že si niečo udržíme trvale. – A aj naozaj spozorujete: s udržiavaním, s pohodlným udržiavaním nie je v skutočnej duchovnej vede možné dosiahnuť nič. Veci zabúdame, musíme ich stále pestovať; to je ale práve dobre, to je práve to správne, že sa musíme vždy odznovu namáhať. Totiž ten, kto je naozaj pokročilý práve čo sa týka duchovnovednej oblasti, ten sa pokúša každý deň si predostrieť pred dušu tie najelementárnejšie veci; iní sa ostýchajú to činiť. V duchovnej vede nemá nič závisieť od toho, že sa veci podržia pomocou pamäti, lebo všetko záleží na tom, aby sme to uchopili v bezprostrednom zážitku prítomnosti. A tak sa jedná o to, aby sme sa zamerali práve na túto schopnosť tým, že sa zobjektivizujeme, že si predstavíme toho chlapca alebo to dievča tak, ako keby to bola pre nás cudzia bytosť v predchádzajúcich životných obdobiach, že sa stále usilujeme oddeliť sa od zážitkov, byť stále menej a menej ako tridsaťročný ešte taký, že vlastne nasledujeme ešte stále len impulzy desaťročného. Oddeliť sa od minulosti, to nie je niečo, čo znamená našu minulosť zaprieť – získame ju iným spôsobom znova späť; je to ale niečo, čo je nesmierne dôležité. Takže na jednej strane vedome pestujeme sociálny pud, sociálny impulz tým, že si vytvárame imaginácie pre prítomného človeka prostredníctvom toho, že hľadáme na ľuďí, ktorí s nami v minulosti boli vo vzťahu a na nás samých sa pozeráme duševne ako na produkt týchto ľuďí. Na druhej strane získame našou objektivizáciou možnosť vyvinúť imagináciu priamo o nás samých. Táto objektivizácia do minulých časov nám prospieva vtedy, keď v nás nepôsobí podvedome. Len si pomyslíte: Keď vo Vás naďalej podvedome pôsobí desaťročný chlapec alebo desaťročné dievča, potom ste ako tridsaťročný, štyridsaťročný zmnožený o desaťročného; ale ste zmnožený aj o jedenásť-, dvanásťročného a tak ďalej. Egoizmus je nesmierne vystupňovaný. Stáva sa stále menší a menší, keď to minulé od seba oddelíte, keď to zobjektivizujete, keď sa to stane viac predmetom. To je to, čo je dôležité, čo musíme mať na zreteli.

A tak základným predpokladom bude – to by sa dnes malo ľudu, ktorý nezrozumiteľne, iluzórnym spôsobom vznáša sociálne požiadavky, vysvetľovať stále viac a viac –: Malo by sa nahliadnuť, ako človek najskôr seba samého učiní sociálne pôsobiacou bytosťou v tomto veku, v ktorom sa práve musia vynoriť antisociálne pudy, aby sa dosiahol vyšší stupeň ľudskej prirodzenosti.

Čo sa potom vytvorí? Celý význam toho, čo som teraz vysvetľoval, pochopíte, keď uvážite nasledovné. Pozrite, rok 1848, vtedy vyšiel prvý, do istej miery účinný spis, ktorý dnes naďalej pôsobí v najradikálnejšom socializme, v bolševizme: „Komunistický manifest“ od *Karola Marxa*, v ktorom bolo zhrnuté to, čo často vládne v hlavách a aj v srdciach proletariátu. Karol Marx si dokázal podmaniť proletársky svet z toho jednoduchého dôvodu, že vyslovil to, čomu proletár rozumie, čo tým, že je proletárom, myslí. V r. 1848 vyšiel tento „Komunistický manifest“, ktorého obsah Vám netreba vysvetľovať. Bol to prvý dokument, prvá sejbá k tomu, čo teraz, potom čo ostatné odporujúce veci boli zničené, vychádza práve ako plod. Jedno slovo obsahuje tento dokument, jednu vetu, ktorú dnes nájdete citovanú takmer v každom socialistickom spise: „Proletári všetkých krajín, spojte sa!“ To je veta, ktorá prešla všetkými možnými socialistickými organizáciami: „Proletári všetkých krajín, spojte sa!“ Čo táto veta vyjadruje? Vyjadruje to zo všetkého najneprirodzenejšie, čo si pre našu dobu človek môže myslieť. Vyjadruje impulz pre socializáciu, pre zjednotenie istej masy ľudí. Na čom má byť toto zjednotenie, táto socializácia budovaná? Na protiklade, na nenávisti voči tým, ktorí nie sú proletármi. Socializácia, spolužitie ľudí, má byť budované na rozdelení ľudí! Musíte to len uvážiť, musíte sledovať realitu tohto princípu v tom, čo dnes ako reálna ilúzia – ak smiem použiť ten výraz, budete mu rozumieť – vystúpilo najprv v Rusku, teraz aj v Nemecku, v rakúskych krajinách a ľudia to konzumujú stále ďalej a ďalej. Preto je to to najneprirodzenejšie, lebo to na jednej strane vyjadruje nutnosť socializácie a na strane druhej je táto socializácia práve budovaná na najantisociálnejšom inštinkte, totiž na triednej nenávisti, triednom protiklade.

Také veci musíme ale pozorovať práve len z vyššieho hľadiska, ináč sa ďaleko nedostaneme; ináč predovšetkým nedôjdeme k uzdravujúcemu zásahu do chodu ľudského vývoja na tom mieste, kde dnes stojíme. A dnes niet iného prostriedku okrem duchovnej vedy, aby sme mohli veci naozaj vidieť v celkovom zmysle, to znamená rozumieť svojej dobe. Práve tak, ako sa ľudia štítia zaoberať sa tým, čo je ako duch a duša základom fyzického človeka, tak sa štítia, tak sa ani nechcú – lebo majú strach, nemajú odvalu – zaoberať sa tým, čo je možné v sociálnom živote uchopiť len duchom. Ľudia sa toho boja, zakrývajú si oči, ako pštros strkajú hlavu do piesku pred takýmto v každom prípade veľmi reálnymi, dôležitými vecami: že keď stojí človek voči druhému človeku, jeden z nich sa ustavične snaží toho druhého uspať, a ten druhý sa neprestajne chce udržať bdely. To je ale, povedané v Goetheovskom zmysle, prafenomén sociálnej vedy. To ale presahuje to, čo je schopné vedieť púhe materialistické myslenie, zasahuje to do toho, čo je možné pochopiť len vtedy, keď sa vie, že človek v ľudskom živote spí nie len vtedy, keď leží a tvrdo spí, hodiny spí, ale že aj v takzvanom bdelom živote pôsobí neprestajne tendencia k spánku, že vlastne tie isté sily, ktoré nás ráno nechávajú sa prebudiť a večer zaspať, ustavične pôsobia v najkaždodennejšom živote a vo svojom pôsobení spoluuskutočňujú sociálnosť a antisociálnosť. Nič dobrého nemôže vzísť zo všetkého myslenia o ľudskom sociálnom poriadku, nič dobrého nemôže vzísť z tej najjednoduchšej ustanovizne, keď si nedáme námahu naozaj mať tieto veci na zreteli.

Vychádzajúc z tohto stanoviska je nutné nezakrývať si oči pred skutočnosťami šíriacimi sa Zemou, ale hľadiť na to, čo tiahne Zemou. Socialista dneška, čo si on myslí? Myslí si, že môže vymyslieť sociálne princípy, socialistické princípy, alebo vyburcovať ľudí všetkých krajín Zeme: „Proletári všetkých krajín, spojte sa!“, a potom musí byť možné na celej Zemi internacionálne, ako sa to dnes hovorí, zriadiť nejaký taký druh raja.

Nuž, to je jedna z najväčších ilúzií a jedna z najzhubnejších, aká môže byť! Ľudia nie sú len abstraktným človekom, ale oni sú konkrétnymi ľuďmi. To, čo je základom je, že každý človek je individualita. To som sa pokúsil uplatniť v mojej „Filozofii slobody“ voči nivelizujúcemu, zrovnostárstvujúcemu kantizmu a socializmu. Ale ľudia sa po celej Zemi odlišujú, diferencujú aj podľa skupín. A o jednej takejto diferenciacii chceme pohovoriť, aby sme mohli vidieť, že nemôžeme jednoducho povedať: Začneš na západe a cez východ po celej Zemi vytvoríš akýsi sociálny poriadok, až sa vrátiš znova späť na miesto, odkiaľ si vyšiel. Tak, ako sa v minulých dobách vykonávala cesta okolo sveta, chce dnes niekto socializmus rozšíriť po celej Zemi a Zem

považuje za guľu, kde, keď začne na západe, tak dôjde na východ. Ľudia sú po celej Zemi diferencovaní, a v tejto diferenciacii žije práve zase impulz, ak smiem použiť ten výraz, motor pokroku. Tak vidíte, že sú takto založené východiskové predpoklady k tomu, že práve celkom obzvlášť duša vedomá sa musí v našej dobe prejavit'. Chcel by som povedať: Prostredníctvom svojej krvi, prostredníctvom svojich vrodených schopností, prostredníctvom svojich dedičných schopností sú vybavení na to, aby sa ľuďstvu vtisla duša vedomá, v našej dobe vlastne len ľudia anglicky hovoriaceho obyvateľstva. Tak je raz ľudstvo diferencované. Ľudia anglicky hovoriaceho obyvateľstva sú dnes obzvlášť nadaní na to, aby vypracovali dušu vedomú, takže sú istým spôsobom reprezentantmi v tejto piatej poatlantskej dobe; sú na to disponovaní.

Ľudia Východu musia iným spôsobom reprezentovať, ovplyvňovať správny vývoj. U ľudí Východu, počínajúc už ruským obyvateľstvom, pokračujúc celým ázijským obyvateľstvom, ktoré bude tvoriť len neskoršie vlny, je to tak, že sa práve búria, vzpierajú proti tomuto inštinktívno-prirodzenému daniu vo vývoji duše vedomej. Ľudia Východu chcú to, čo je v našej dobe najpodstatnejšou duševnou schopnosťou, intelekt, nezmiešavať so zážitkami; chcú to oddeliť a uchovať pre nasledujúcu epochu, pre šiestu poatlantskú epochu, kde sa má potom uskutočniť zjednotenie, už nie s človekom, aký je dnes, ale s potom vyvinutým duchovným Ja. Takže zatiaľ čo charakteristická sila našej epochy je tu kvôli dobovému vývoju práve zo Západu, a síce môže byť obzvlášť kultivovaná anglicky hovoriacim obyvateľstvom, sú zase ľudia Východu ako národ – jednotlivec tým nie je mienený, ten vždy ako individualita vyčnieva so svojho národa, jedná sa o národ – tu k tomu, aby nenechali vzísť vo svojich duševných silách práve to, čo je pre našu epochu charakteristické, aby sa v nich zárodočne mohlo vyvíjať to, čo bude obzvlášť určujúce až pre nasledujúcu epochu, ktorá začne v štvrtom tisícročí. Je to raz tak, že v ľudskom živote a ľudskej bytosti je zákonitosť. Čo sa týka prírody, ľudia sa dnes nečudujú, že, povedzme nemôžu zapáliť ľad, že tu všetko podlieha zákonitosti. Ale čo sa týka sociálnej štruktúry ľudstva, tu ľudia veria, že napríklad v Rusku sa môže zriadiť sociálna štruktúra podľa rovnakých sociálnych zásad ako v Anglicku alebo Škótsku, alebo dokonca v Amerike. To sa nemôže; lebo svet je organizovaný podľa zákonov a nie tak, že sa môže všade robiť svojvoľne všetko. To je to, čo treba mať na zreteli.

A v krajinách Strediu je práve stredný stav. Tu je to tak, že človek je, mohlo by sa povedať, v labilnej rovnováhe medzi jednou a druhou stranou. Takže obyvateľstvo máte po Zemi rozčlenené na tri časti. Nemôžte povedať: „Proletári všetkých krajín, spojte sa!“, lebo títo proletári sú tiež trojčlenne diferencovaní. Obyvateľstvo Zeme je trojčlenné. Ak sa pozrieme ešte raz na obyvateľstvo Západu, tak zistíme u všetkých, ktorí hovoria anglicky – ako národ, jednotlivec sa tomu môže veľmi vymykať – osobité nadanie, osobitú vlohu, osobité poslanie vytvárať túto dušu vedomú, to znamená v epoche duše vedomej charakteristické vlastnosti v duševnom článku neodtrhávať, ale vytváranie inteligencie, osobitý ráz inteligencie spájať so zážitkami. Samozrejme, inštinktívne, chcel by som povedať, pudovo sa postaviť do sveta ako človek duše vedomej, na tom spočíva všetka veľkosť v rozšírení Britského impéria! V tom tkvie prafenomén rozšírenia Britského impéria, že to, čo spočíva vo vlohách jeho ľudí, sa práve zhoduje s najvnútornejším impulzom tejto doby. Viete, to podstatné o tom všetkom nájdete už v mojom prednáškovom cykle o európskych národných dušiach, tam je už všetko toto obsiahnuté, v onom prednáškovom cykle, ktorý bol prednesený dávno pred vojnou, a ktorý skutočne ponúka podstatný materiál k objektívnemu posúdeniu tejto vojnovkej katastrofy.

Nuž práve táto vloha, ktorá súvisí s rozvojom duše vedomej, má za následok, že u anglicky hovoriaceho obyvateľstva existuje osobitá spôsobilosť pre politický život. Môžeme študovať, ako politické správanie, rozdelenie spoločnosti, štruktúra, sa z Anglicka rozšírili všade, kde zostali veci zo staršej štvrtej poatlantskej epochy – tie tak, ako sú tam, zaostali – až po uhorské župné členenie so županom na čele; teda až k týmto turánskym národným členom Európy sa rozšírilo toto politické myslenie Anglicka, lebo práve len z tejto krvi môže vzísť toto politické myslenie piatej poatlantskej epochy. Pre politiku sú títo ľudia obzvlášť nadaní. Nepomôže vynášať dnes nad týmito vecami súd – tu rozhodujú len nutnosti. Niekomu to môže

byť sympatické alebo nesympatické, to je súkromná záležitosť. Pre záležitosti sveta ale rozhodujú objektívne nutnosti. Je dôležité mať tieto objektívne nutnosti na zreteli práve dnes v dobe duše vedomej.

Goethe vo svojej „Rozprávke o zelenom hadovi a krásnej Lalii“ uviedol sily, ktoré sú v ľudskej duši ako tri články: moc, zdanie alebo vzhľad, poznanie a múdrosť – železný kráľ, strieborný kráľ, zlatý kráľ. V tejto rozprávke, keď sa hovorí pomeroch vlády, je neobyčajným spôsobom vyslovené mnohé, čo sa dnes pripravuje a pôjde stále ďalej a ďalej. Tak musíme práve poukázať na to, že to, čo Goethe znázorňuje železným kráľom, impulz moci, sa rozširuje po Zemi z anglicky hovoriaceho obyvateľstva. To je nutnosť z dôvodu zhodnosti kultúry duše vedomej s osobitými vlohami britskosti a američanstva.

Vidíte, v krajinách Strediu, ktoré sú už teraz strhnuté do chaosu, tam je labilná rovnováha medzi sklonom intelektu k duši vedomej a chcením sa od toho odtrhnúť, a preto prevláda raz jedno, potom druhé. Tu je úplne iná tendencia. Krajiny Strediu sú všetky nenadané pre politiku. Keď chcú byť politickými, majú veľkú dispozíciu k tomu vypadnúť z reality, ktorá tu vždy je, zatiaľ čo politické myslenie v anglo-americkom obyvateľstve stojí pevne na Zemi, zakotvené v duši. V krajinách Strediu vládne druhá z duševných síl: zdanie, vzhľad. Tieto krajiny Strediu ukazujú aj intelektualitu so zvláštnym leskom. Porovnajme s tým niečo, čo pochádza od anglicky hovoriaceho obyvateľstva čo sa týka myšlienok: tieto myšlienky sú pevne spojené s pozemsky pevnou realitou. Zoberte si brilantné práce práve nemeckého ducha, tak zistíte, že je to viac estetické stvárňovanie myšlienok, aj keď toto estetické stvárňovanie prijíma aj logickú formu. Tu je obzvlášť významné, ako človek privádza jednu myšlienku k druhej, lebo potom to, čo má ako osobité vlohy, sa prejaví v dialektike, v estetickom spracovaní myšlienok. Ak to niekto chce aplikovať na pozemsky pevnú realitu, ak sa tým chce stať dokonca politikom, tak sa môže ľahko stať nepravdivým, môže sa týmto spôsobom ľahko dostať do takzvaného rojčivého, snivého idealizmu, kedy chce zakladať jednotné ríše, kde desaťročia rojčí o ríšach jednoty, potom založí ríšu násilia, z jedného upadne do druhého. Nikdy nikde sa politický život nezrazil v takých dvoch kontrastoch, ako nemecké sny o jednote z r. 1848 s tým, čo bolo potom založené v r. 1871. Tam vidíte to váhanie, kolísanie sem a tam toho, čo vlastne usiluje o estetické stvárnenie a čo sa môže stať nepravdivým, zdaním, snivým obrazom, keď sa to chce postaviť na pôdu politiky. Lebo tu nie je žiadna vlohá pre politiku; keď sa politizuje, tak sa sníva, alebo luhá. – To sú veci, ktoré sa vonkoncom nesmú vyslovovať so sympatiou alebo antipatiou, ani sa nesmú hovoriť preto, aby sme niekoho obvinili alebo zbavili viny, ale musia sa povedať práve preto, lebo zodpovedajú na jednej strane nutnosti, na druhej strane tragike. To sú veci, ktoré práve musíme mať na zreteli.

A potom sa pozrite na Východ, na to, čo sa tam pripravuje. Tam to ide tak ďaleko, že, keď hovoríme trochu radikálne, môžeme povedať: Nuž, Nemeck, keď sa chce politicky angažovať, tak upadne do snov, do idealizmu; v lepšom prípade do pekného idealizmu, v zlom prípade do nepravdivosti. Rus, keď sa chce politicky angažovať, dokonca ochorie, alebo zomrie na politickú angažovanosť. Vôbec pre to nemá vlohy, takže z toho ochorie, takže na to zomrie. To je len trochu zreteľnejšie, radikálnejšie povedané, ale úkaz je takýto. Nie je vôbec nič v ruskej národnej duši, čo by bolo vnútorne príbuzné s podstatou tejto politikosti anglickej alebo americkej národnej duše. Tento Východ je nadaný práve na to, aby intelekt, ktorý uvoľňuje od samozrejmeho zviazania so zážitkami, preniesol do budúcej epochy duchovného Ja.

Tak musíme poznať, ako sú vlohy ľudí po Zemi diferencované. A to sa vyjadruje až do najvýznamnejších zážitkov. Všetci poznáte z najrôznejších rozhovorov, ktoré sa viedli, to, čo sa nazýva vo vyššom nadzmyslovom zážitku stretnutím so Strážcom prahu. Aj stretnutie so Strážcom prahu má odlišnosti. Samozrejme, keď zasvätenie, iniciácia nastane nezávisle na akomkoľvek národnom charaktere, vtedy je aj stretnutie so Strážcom prahu univerzálne. Ak je ale zasvätenie obstarané jednostrannými ľuďmi alebo spoločnosťami a udeje sa v spojitosti s národným charakterom, tak sa diferencuje aj zážitok so Strážcom prahu. Človek, ktorý náleží k anglicky hovoriacemu obyvateľstvu, ak nie je iniciovaný vyššími duchmi, ktorí sú pravda vedúcimi, ale národným duchom, je predovšetkým spôsobilý k tomu, priviesť k prahu so sebou

tie duchovné bytosti, ktoré nás ako ahrimanskí duchovia ustavične tu vo svete obklopujú, ktorí nás sprevádzajú, keď ideme k prahu do nadzmyslového sveta, a ktorých potom môžeme zobrat' zo sebou, keď k nám do istej miery vyvíjajú náklonnosť. Vedú nás predovšetkým k pohľadu na mocnosti choroby a smrti. Takže od úplnej väčšiny zasvätencom do nadzmyslových tajomstiev v anglo-amerických krajinách, ktorí pristúpili k prahu, budete počuť, že najdôležitejším zážitkom poznania nadzmyslového sveta bolo ako prvé stretnutie s tými mocnosťami, ktoré vyjadrujú chorobu a smrť. Poznávajú to ako niečo stojace mimo nich.

Ak idete do krajín Strediu a národný duch tu pri iniciácii spolupôsobí, ak iniciovaný nie je vyzdvihnutý z národnosti k ľudskému, ale národný duch spolupôsobí, tak prvý, najdôležitejší zážitok tu je, že si človek všimne oné boje, ktoré sa odohrávajú medzi istými bytosťami, ktoré patria len do duchovného sveta, ktoré stoja na onej strane prúdu, a istými bytosťami, ktoré stoja tu vo fyzickom svete, na tejto strane prúdu, ale neviditeľné pre bežné vedomie. Tu sa odohráva ustavičný boj. Tento boj si človek v krajinách Strediu všimne najskôr. Tento boj, ktorý si človek všimne, pulzuje na prahu preto, lebo v krajinách Strediu, ak je človek skutočným hľadačom pravdy, je najmä presiaknutý mocnosťami pochybnosti. Človek sa zoznami so všetkým tým, čo sú mocnosti pochybnosti, čo sú mocnosti mnohostrannosti. V západných oblastiach je človek omnoho viac náchylný uspokojiť sa s priamočiarnou pravdou; v stredných krajinách napadne človeku hneď druhá stránka veci. Človek tu labilne kolíše práve aj čo sa týka hľadania pravdy: Každá vec má dve strany. Človek je filistrom, malomeštiakom, ak sa vôbec v krajinách Strediu oddáva priamočiarnemu, jednostrannému tvrdeniu. To človek musí ale aj tragicky pretrpieť, keď prichádza k prahu. Musí si tu všimnúť, ako tento boj, ktorý sa na prahu odohráva medzi duchmi, ktorí náležia len duchovnému životu a tými, ktorí náležia len zmyslovému svetu, spôsobuje všetko to, čo vo vnútri človeka vyvoláva pochybnosti, kolísanie vo vzťahu k pravde, nevyhnutnosť nechať sa k pravde najprv vychovať, nedat' nič na uznávané impulzy pravdy.

Ak idete do krajín Východu a pýtate sa, a tam pri iniciovanom stojí ako patrón národný duch, takže keď tam je človek vedený na prah pod patronátom národného ducha, potom vidí ten, kto patrí k týmto východným národom, predovšetkým všetkých tých duchov, ktorí pôsobia na ľudskú sebeckosť. Vidí všetko to, čo môže dať popud k ľudskej sebeckosti. To napríklad západný človek, ktorý vstupuje na prah, nevidí ako prvé. Ten vidí duchov, ktorí v najširšom zmysle vnikajú do sveta a ľudstva ako choroba a smrť, ako ochromujúce, ako ničiace, ako nadol vedúce sily. Ten, kto je iniciovaný na Východe, vidí na prahu najskôr všetko to, čo pristupuje k človeku, aby ho to zviadlo k sebeckosti.

Preto ideál, ktorý pochádza predovšetkým z iniciácie na Západe, je: Uzdravovať, udržiavať ľudí zdravými, dosiahnuť, aby tu bola pre všetkých ľudí vonkajšia zdravotná možnosť vývoja. Na Východe vzniká predovšetkým, zo samotného inštinktívneho poznania, len z náboženskej znalosti iniciácie, nutkanie cítiť sa malý voči vznešenosti duchovného sveta. Lebo sú to mocnosti, ktoré najprv prichádzajú z duchovného sveta v ústrety človeku. Človek Východu je najskôr upozorňovaný na vznešenosť duchovného sveta, na to, aby liečil sebeckosť, aby sebeckosť vyháňal, lebo na jeho nebezpečenstvo je odkazovaný. Na Východe sa to vyjadruje v samotnom vonkajšom národnom charaktere. A mnohé, čo je západnému človeku nesympatické na východnom národnom charaktere, pochádza z toho, čo sa práve ukazuje na prahu.

Tak sa diferencujú ľudské vlastnosti práve vtedy, keď hľadáme na vnútorný vývoj, na vnútorné stvárnenie duchovno-duševného na človeku. To je dôležité, aby sme od týchto vecí zrak neodvracali. V istých okultných kruhoch anglicky hovoriaceho obyvateľstva, tam, kde sú tieto veci známe – aj keď práve pod patronátom národného ducha –, môžete v celej druhej polovici devätnásteho storočia nachádzať prorocké poukazy na veci, ktoré sa dnes uskutočňujú. Pomyslite, čo by to dnes znamenalo, keby si ľudia vo zvyšku Európy, okrem anglicky hovoriaceho obyvateľstva, nezapchávali obe uši a nezatvárali obe oči, aby si tieto veci nemuseli všimnúť! Chcem Vám uviesť pravidlo, ktoré sa tam stále znovu v druhej polovici devätnásteho storočia vyslovovalo, je takéto: V Rusku, aby sa ruský národ mohol vyvíjať, musí ruský štát zmiznúť, lebo v Rusku sa musia vykonať socialistické experimenty, ktoré sa v západných

krajinách nikdy vykonať nemôžu. – Toto je možno pre Neangličana nesympatická, ale veľká, ďalekosiahla vedomosť, múdrosť v najvyššej miere. A ten, kto má tieto veci v sebe tak, že v to môže veriť ako impulzom, na ktorých uskutočnení sa podieľa, ten stojí práve skutočne vo svojej epoche, zatiaľ čo druhý sa vyraduje.

Tieto veci musíme mať na zreteli. Bolo prirodzene oprávneným údelom strednej a východnej Európy zapchávať si obe uši a zatvárať si obe oči pred okultnými skutočnosťami, nenačúvať im, pestovať abstraktnú mystiku, pestovať abstraktný intelektualizmus, pestovať abstraktnú dialektiku. Ale teraz začína doba, v ktorej to takto ďalej nejde! Nie je na mieste z takýchto úvah vyvodzovať pesimizmu, prepadať bezútešnosti. Nie, silu, odvahu, zmysel pre poznávanie toho, čo je nutné robiť, to je to, čo s toho získavame. A v tomto zmysle musíme pamätať na to, že máme byť v skutku činný nie proti úlohe doby, ale v tomto antropozoficky orientovanom duchovnovednom hnutí byť činný v súlade s úlohami doby. Ujasníme si to, čo inak prespávame. Aj k vytváraniu sociálnych pudov nás vedie bdelo a vedome oná duchovná veda, ktorá ukazuje vedomiu, čo sa inak vedomiu skrýva, ktorá nám ukazuje, aké sily človek vyvíja, keď je mimo tela, ako je to od zaspania až po prebudenie. Ujasníme si: Pestujeme sily, ktoré sú pre túto dobu najpotrebnejšie, keď bdelo myslíme o tom, čo môže plnou silou preniknúť našu dušu len vtedy, keď o tom myslíme bdelo. Inak sa stávame bezmocní, keď to musíme vyvíjať len v spánku.

Dve mocnosti pôsobia v súčasnosti. Jednou je mocnosť, ktorá v najrôznejších metamorfózach Kristovho impulzu prechádza od Mystéria na Golgote všetkými nasledujúcimi obdobiami vývoja Zeme. Častejšie sme hovorili o tom, že práve v našom storočí sa má uskutočniť istý druh opätovného zjavenia, teraz éterického Krista. Toto opätovné zjavenie Krista nie je vôbec ďaleko. Že sa zjaví, to je opäť niečo, čo v skutku nemôže dávať popud k nejakému pesimizmu, čo ale tiež nemá dávať popud k nejakej túžbe len snivo žiť a len sa takpovediac dopytovať egoistických, dušu zahrievajúcich teozofických teórií. Tento Kristov impulz vo svojich najrozmanitejších podobách bude aj v podobe, akú má teraz, kedy chce ľudstvu zvestovať to, čo sa chce z duchovného sveta zjaviť ako duchovná pravda pre našu dobu, napomáhať tomu, aby sa to mohlo uskutočniť. Bude sa to chcieť uskutočniť a Kristov impulz bude pomoc pre toto uskutočnenie. Toto uskutočnenie, to bude tým, na čom záleží. A ľudstvo v tomto kritickom okamihu stojí pred jedným dôležitým rozhodnutím. Na jednej strane stojí Kristov impulz, ktorý nás vyzýva, aby sme sa zo slobodného duševného rozhodnutia obrátili k tomu, o čom sa dnes hovorilo, vedome prijali sociálne impulzy, všetko to, čo je pre ľudstvo uzdravujúce a môže pomôcť, slobodne z duše prijali. Preto sa nezjednocujeme pod takými hľadiskami, aby sme sa oddávali tej láske, ktorej základom je nenávisť, ako je to vo zvolaní: „Proletári všetkých krajín, spojte sa!“; ale my sa zjednocujeme, keď sa usilujeme uskutočňovať Kristov impulz a konať to, čo chce Kristus pre našu dobu.

Proti tomu stojí odporca, to, čo Biblia nazýva neoprávneným kniežat'om tohto sveta. Uplatňuje sa v najrôznejších podobách. Jedna z týchto podôb je táto: sily, ktoré sú nám ako ľudom k dispozícii, aby sme sa mohli zo slobodného rozhodnutia obrátiť k tomu, ako je to, o čom sa dnes hovorilo, tieto sily, ktoré majú byť postavené do slobodného rozhodnutia, aby sme postavili do služieb telesnosti. Rôzne nástroje má tento odporca, neoprávnené knieža tohto sveta. Sú to napríklad aj hlad a sociálny chaos. Tu sa potom prostredníctvom fyzických prostriedkov, prostredníctvom nútenia, spotrebuje tá sila, ktorá mala byť postavená do služieb slobodného človeka. Pozrite na len to, ako Vám to dnes ľudstvo na každom kroku ukazuje: Nechce sa obracať k sociálnemu životu a poznaniu pravého ľudského pokroku zo slobodného rozhodnutia, chce sa nechať nútiť. Pozrite ako tento nátlak ešte ani nevedol tak ďaleko, aby ľudia už nejako rozlišovali medzi duchom nadzmyslového sveta, medzi Kristovým duchom a odporcovým duchom, neoprávneným kniežat'om tohto sveta! Tu vidíte tento pomer a môžete si povedať, ako sa to človeku ujasňuje, že dnes ľudia na mnohých miestach stoja a vzpierajú sa proti tomu, aby chceli niečo prijať z duchovného zvestovania a duchovných právd a duchovnej vedy: sú práve posadnutí neoprávneným kniežat'om tohto sveta.

Hľadajte na seba, keď sa z najvnuťtornejšieho slobodného rozhodnutia prikláňate k duchovnému životu, v najskromnejšom, ale aj v najväznejšom a najsilnejšom zmysle ako na misionárov Kristovho ducha v našej dobe, ako na tých, ktorí majú bojovať proti neoprávnenému kniežatstvu tohto sveta, ktorý činí posadnutými všetkých tých, ktorí nie z vedomia, ale z iných síl sa chcú nechať nútiť uskutočňovať čosi, čo vedie ľudí v ústrety budúcnosti. Také zmýšľanie Vás potom nevedie k pesimizmu, také zmýšľanie Vám nenecháva žiaden čas pozorovať svet púho pesimisticky. Nebude Vám zatvárať oči a zakrývať uši pred tým, aby ste to, čo stalo z časti silné, aj strašne tragické, čo sa udialo, videli vo svojej pravej podobe. Ale predovšetkým Vám to predvedie pred duševný zrak tak, že si povieťe: Som v každom prípade povoláný k tomu, aby som videl všetko bez ilúzií; ale nemám mať pesimizmus alebo optimizmus, ale sa mám všemožne zasadiť o to, aby sa v mojej vlastnej duši prebudila sila spolupracovať na slobodnom vývoji ľudí, na pokroku, na tom mieste, na ktorom práve stojím. – A človek nemá byť podnecovaný k pesimizmu alebo optimizmu, aj keď sa zo stanoviska duchovnej vedy predsa len ostro poukazuje na pohromy a pohodlnosť doby, ale má to byť podnetom k tomu, aby človek stál na vlastných nohách, aby sa práve v sebe prebudil, aby pracoval a pestoval správne myšlienky. Lebo predovšetkým dôležitý je pohľad do hĺbky. Keby len dostatočné množstvo ľudí malo dnes potrebu si povedať: Musíme mať predovšetkým hlbší pohľad do takýchto vecí, to ostatné už príde! – A keď chceme mať práve hlbší pohľad do sociálnych vecí, tak záleží na tom, aby sme v bdelom živote mali predovšetkým vôľu osvojovať si znalosti. Popud vôle – o to je postarané –, ten už príde, lebo ten sa vyvíja. Ak sa v bdelom živote chceme len vzdelávať, činiť si predstavy o sociálnom živote, tak postupne dospejeme k tomu, a síce podľa jedného okultného zákona, že každý, ktorý hľadá tieto poznatky pre seba samého, môže dokonca vždy vziať so sebou ešte niekoho druhého. Každý môže, podľa vôle, sa starať za dvoch. Môžeme veľa ovplyvniť, ak len máme vážnu vôľu získať si najprv hlbší pohľad na veci. To ďalšie by potom už prišlo. Nie je tak veľmi zlé to, že dnes ešte veľa ľudí nemôže nič robiť; nekonečne zlé je však to, keď sa ľudia nevedia rozhodnúť sociálne zákony duchovnovedne aspoň spoznávať, študovať ich. To ostatné príde, keď sa tieto zákony budú študovať.

To je to, čo som Vám chcel povedať v súvislosti s dôležitými, pre prítomnosť dôležitými vedomosťami a poznáním, a aj v súvislosti so spôsobom, ako sa toto poznanie má stať životným impulzom. Dúfajme, že budeme môcť v tej alebo onej nie príliš vzdialenej dobe opäť raz hovoriť o intímnejších veciach našej duchovnej vedy. Dúfajme, že sa opäť uvidíme!

POZNÁMKY

Prednáška z 12. decembra 1818 prednesená v Berne bola publikovaná pod názvom „Sociálne a antisociálne pudy v človeku“ ako osobitný výtlačok prvý krát v r. 1942. V treťom vydaní, r. 1988, k tomu pribudla prednáška prednesená v Dornachu 6. decembra 1918 v rámci cyklu jedenástich prednášok (pozri zväzok „Základné sociálne požiadavky dnešnej doby. V zmenenej dobovej situácii“, GA 186), ktorá pojednáva o rovnakej téme. Pretože je táto prednáška súčasťou väčšieho opisu a myšlienkového súvislosti, pristupujú k tomu aj ďalšie aspekty, otvárajú sa nové pohľady, ktorá sú vo vysokej miere poučné pre obsiahlejšie pochopenie toho, čo Rudolf Steiner uviedol v Berne.

Diela Rudolfa Steinera, ktoré vyšli v rámci súborného diela (Gesamtausgabe GA), sú v poznámkach uvedené s bibliografickým číslom. Pozri aj prehľad na konci vydania.

K strane:

- 5 *Naposledy som výslovne zdôraznil:* Pozri prednášku z 1. decembra 1918 v „Základné sociálne požiadavky dnešnej doby. V zmenenej dobovej situácii“, GA 186, str. 57.
- 10 *Kurt Eisner*, 1867-1919, socialista, spisovateľ, od 8. novembra 1918 bavorský predseda vlády, 21. februára 1919 bol zavraždený.
- 12 *příklad rovnako znejících viet u Woodrowa Wilsona a u Hermana Grimma:* vyčerpávajúco o tom Rudolf Steiner hovoril 14. marca 1918 v Berlíne, vo „Večné v ľudskej duši. Nesmrteľnosť a sloboda“ (10 verejných prednášok, Berlín, 1918) GA 67.
- 12 *decembrovom vydaní „Stimmen der Zeit (Hlasy doby)“:* od O. Zimmermanna SJ: „Antropozofické bludné učenie“, „Človek a Kristus podľa antropozofických predstáv“, a „Antropozofický mysticismus“, v „Stimmen der Zeit“, katolícky mesačník pre duchovný život prítomnosti, Freiburg, 48. ročník, 1918, zošity č. 10, 11 a 12.
- 12 *o verejnej prednáške v Bazileji:* 8. novembra 1918 „Mravný, sociálny a náboženský život vo svetle nadzmyslového poznania sveta“ (nepublikované)
- 13 *Robert Michels*, 1876-1936, národohospodár, sociológ; vyučoval v Bazileji
- 15 riadok 9 od spodu - záznam je na tomto mieste neúplný a nečitateľný; „*najkaždodennejšie myšlienky*“, je doplnok vydavateľa
- 18 *Preto som včera vo verejnej prednáške povedal:* 11. decembra v Berne: „Mravný, sociálny a náboženský život z hľadiska antropozofie“, publikované v týždenníku „Das Goetheanum“, r. 1942, 21. ročník, č. 38-43; plánované pre GA 72.
- 19 *Pri ťažkých národohospodárskych veciach ako kapitál, renta a úver:* od 24. júla do 6. augusta usporiadal Rudolf Steiner v Dornachu kurz a seminár pre študentov národohospodárstva o úlohách novej ekonomickej vedy. „Národohospodársky kurz“ GA 340; „Národohospodársky seminár“ GA 341.
- 22 *Karol Marx*, 1818-1883
- 22 „*Filozofia slobody*“ (1894) GA 4.
- 23 *v mojom prednáškovom cykle o európskych národných dušiach:* „Poslanie jednotlivých národných duší v súvislosti s germánsko-nordickou mytológiou“ (11 prednášok, Kristiania [Oslo], 1910) GA 121.
- 24 *Goethe vo svojej „Rozprávke...“:* pozri aj Rudolf Steiner: „Goetheho duchovná povaha vo svojom prejavení sa skrz jeho Fausta a skrz Rozprávky a zelenom hadovi a krásnej Ealii“ (1918) GA 22.
- 24 *stretnutie so Strážcom prahu:* pozri medzi iným Rudolf Steiner „Teozofia. Úvod do nadzmyslového poznania sveta a poslania človeka“ (1904) GA 9, „Ako človek dosiahne poznanie vyšších svetov?“ (1904/05) GA 10, „Štyri mystérijné drámy“ (1910-13) GA 14.
- 25 *V istých okultných kruhoch anglicky hovoriaceho obyvateľstva ... nachádzať prorocké poukazy:* napríklad C. G. Harrison „Transcendentný vesmír“, šesť prednášok o tajných vedách, teozofii a katolíckej cirkvi, vydané v r. 1894, nemecký preklad: Theosoph. Verlaghaus Leipzig o.J.
- 26 riadok 2 od spodu: *duchovných právd:* korektúra podľa zápisu; predtým: duchovné dobrodenia.

O ZÁPISOCH Z PREDNÁŠOK

Z autobiografie Rudolfa Steinera „Beh môjho života“ (35. kap., 1925)

Sú dva výsledky môjho antropozofického pôsobenia. Po prvé moje celému svetu určené knihy a po druhé celý rad kurzov, ktoré boli zamýšľané ako súkromná tlač a mali byť určené na predaj iba členom teozofickej (neskôr antropozofickej) spoločnosti. Boli to zápisy prednášok, viac či menej dobre urobené, ktoré som kvôli nedostatku času nemohol sám korigovať. Osobne by som bol najradšej, keby hovorené slovo zostalo hovoreným slovom. Ale členovia si priali tieto kurzy súkromne vytlačiť, a tak sa to uskutočnilo. Ak by som bol mal čas tieto veci korigovať, nebolo by potrebné od začiatku trvať na obmedzení „len pre členov“. Teraz sa to už viac než rok neuvádza.

Tu, v mojom „Behu života“ je predovšetkým potrebné povedať, ako sa oboje – moje publikované knihy aj tieto súkromné výtlačky – včleňujú do toho, čo som vypracoval ako antropozofiu.

Kto chce sledovať môj vlastný súkromný zápas a prácu o postavenie antropozofie pred vedomie súčasnej doby, ten to musí robiť na základe všeobecne zverejnených spisov. V nich som sa tiež vysporiadal so všetkým tým, čo existovalo v tom čase ako úsilie o poznanie. Je tam podané to, čo sa mi v „duchovnom zrení (pohľade)“ stále viac formovalo a čo sa stalo – zaiste v mnohom ohľade nedokonale – antropozofiou.

K tejto požiadavke vybudovať „antropozofiu“ a slúžiť pri tom iba tomu, čo vyplývalo z úlohy sprostredkovať poznatky z duchovného sveta dnešnému všeobecne vzdelávanému svetu, však prístupila úloha vyjsť v ústrety aj tomu, čo sa prejavovalo v členstve ako duševná potreba, ako duchovná túžba.

Predovšetkým tu bol silný sklon počuť vo svetle antropozofie evanjeliá a vôbec obsah Biblie. Bola tu potreba prednáškových kurzov o týchto zjaveniach daných ľudstvu.

Zatiaľ čo sa interné prednáškové kurzy konali v zmysle tejto požiadavky, prístupilo k tomu ešte niečo iné. Týchto prednášok sa zúčastňovali len členovia. Tí boli oboznámení so základnými prvkami antropozofie a bolo k nim možné hovoriť ako k pokročilým v tejto oblasti. Charakter týchto interných prednášok bol taký, aký práve v spisoch určených pre verejnosť nemohli mať.

V interných krúžkoch som mohol o týchto veciach hovoriť takým spôsobom, ktorý by som inak pri verejných prednáškach, ak by tak boli určené od začiatku, *musel* pozmeniť.

Tak je v tejto dvojnosti publikovaných a súkromných spisov skutočne niečo, čo pochádza z dvoch rôznych podkladov. Spisy určené pre všeobecnú verejnosť sú výsledkom môjho vnútorného zápasu a práce. V súkromných výtlačkoch so mnou spolupráca a spolupracuje spoločenstvo. Načúvam záchvevom v duševnom živote členstva a v mojom vnútornom prežívaní, v tom, čo počujem, vyniká charakter prednášky.

Nikde ani v najmenšej miere nie je povedané niečo, čo by nebolo najčistejším výsledkom budujúcej sa antropozofie. O nejakom ústupku predsudkom alebo pocitovým predpokladom členstva nemôže byť ani reči. Kto tieto súkromné výtlačky číta, môže ich v najhlbšom zmysle brať ako to, čo antropozofia má povedať. Preto aj mohlo byť bez obáv, keď už sa množili sťažnosti týmto smerom, upustené od opatrenia, že sa tieto výtlačky rozširovali len v okruhu členstva. Bude však potrebné počítať s tým, že v podkladoch, ktoré som neprehliadol, sa vyskytujú chyby.

Oprávnený úsudok o obsahu takeéhoto súkromného výtlačku bude však možné priznať len tomu, kto pozná to, s čím sa počíta ako s predpokladom takeého úsudku. A to je pre prevažnú väčšinu týchto výtlačkov *prinajmenšom* antropozofické poznanie človeka, kozmu tak, ako jeho podstatu uvádza antropozofia, a toho, čo je možné nájsť v sprostredkovaní z duchovného sveta ako „antropozofické dejiny“.

SÚBORNÉ DIELO RUDOLFA STEINERA

Členenie podľa: Rudolf Steiner – Literárne a umelecké dielo. Bibliografický prehľad
(Bibliografické číslo je uvedené v zátvorkách s GA)

A. SPISY

I. Diela

- Goetheho prírodovedné spisy, uvedené a komentované R. Steinerom, 5 väzkov, 1884-97, nové vydanie 1975 (*1a-e*);
separátne vydanie úvodov, 1925 (GA 1)
- Základné črty teórie poznania goetheanskeho svetonázoru, 1886 (GA 2)
- Pravda a veda. Prológ k „Filozofii slobody“, 1892 (GA 3)
- Filozofia slobody. Základné črty moderného svetonázoru, 1894 (GA 4)
- Friedrich Nietzsche, bojovník proti svojej dobe, 1895 (GA 5)
- Goetheho svetonázor, 1897 (GA 6)
- Mystika na úsvite novodobého duchovného života a jej vzťah k modernému svetonázoru, 1901 (GA 7)
- Kresťanstvo ako mystická skutočnosť a mystériá staroveku, 1902 (GA 8)
- Teozofia. Úvod do nadzmyslového poznania sveta a poslania človeka, 1904 (GA 9)
- Ako človek dosiahne poznanie vyšších svetov? 1904/05 (GA 10)
- Z kroniky Akaša, 1904-08 (GA 11)
- Stupne vyššieho poznania, 1905-08 (GA 12)
- Tajná veda v obryse, 1910 (GA 13)
- Štyri mystérijné drámy: Brána zasvätenia – Skúška duše – Strážca prahu – Prebudenie duší, 1910-13 (GA 13)
- Antropozofický duševný kalendár, 1912 (v GA 40)
- Cesta k sebapoznaniu človeka, 1912 (GA 16)
- Prah duchovného sveta, 1913 (GA 17)
- Záhady filozofie zobrazené v historickom obryse, 1914 (GA 18)
- O záhade človeka, 1916 (GA 20)
- O záhadách duše, 1917 (GA 21)
- Goetheho duchovná povaha vo svojom prejavení sa skrz jeho Fausta a skrz Rozprávky a zelenom hadovi a krásnej Ealii, 1918 (GA 22)
- Hlavné body sociálnej otázky ako životná nutnosť pre prítomnosť a budúcnosť, 1919 (GA 23)
- Články o trojčlennosti sociálneho organizmu a dobovej situácii, 1915-1921 (GA 24)
- Kozmológia, náboženstvo a filozofia, 1922 (GA 25)
- Antropozofické tézy, 1924/25 (GA 26)
- Základy pre rozšírenie uzdravovacieho umenia podľa duchovnoviedných poznatkov, 1925. Dr. R. Steiner a Dr. I. Wegman (GA 27)
- Beh môjho života, 1923-25 (GA 28)

II. Zbrané články

- Články o dramaturgii 1889-1901 (GA 29) – Metodické základy antropozofie 1884-1901 (GA 30) – Články o kultúre a histórii 1887-1901 (GA 31) – Články o literatúre 1886-1902 (GA 32) – Biografie a biografické skice 1894-1905 (GA 33) – Články z časopisu „Lucifer-Gnosis“ 1903-1908 (GA 34) – Filozofia a Antropozofia 1904-1918 (GA 35) – Články z časopisu „Das Goetheanum“ 1921-25 (GA 36)

III. Publikácie z pozostalosti

- Listy – Preslovy – Javiskové spracovania – Návrhy k štyrom mystérijným drámam 1910-1913 – Antropozofia. Fragment z r. 1910 – Zbrané skice a fragmenty – Z poznámkových zošitov a listov – (GA 38-47)

B. PREDNÁŠKOVÉ DIELO

I. Verejné prednášky

Berlínske série verejných prednášok, 1903/04 až 1917/18 (GA 51-67) – Verejné prednášky, prednáškové série a vysokoškolské kurzy na iných miestach Európy, 1906-1924 (GA 68-84)

II. Prednášky pre členov Antropozofickej spoločnosti

Prednášky a prednáškové cykly všeobecne antropozofického obsahu – Kristológia a evanjeliové úvahy – Duchovnovedná náuka o človeku – Kozmické a ľudské dejiny – Duchovné súvislosti sociálnej otázky – Človek v jeho spojitosti s kozmom – Karmické úvahy – (GA 91-244)

Prednášky a spisy o dejinách antropozofického hnutia a Antropozofickej spoločnosti (GA 251-263)

III. Prednášky a kurzy k jednotlivým oblastiam života

Prednášky o umení: Všeobecné umenie – Eurytmia – Utváranie reči a dramatické umenie – Hudba – Výtvarné umenie – Dejiny umenia – (GA 271-292) – Prednášky o výchove (GA 293-311) – Prednášky o medicíne (GA 312-319) – Prednášky o prírodnej vede (GA 320-327) – Prednášky o sociálnom živote a trojčlennosti sociálneho organizmu (GA 328-341) – Prednášky pre robotníkov na stavbe Goetheana (GA 347-354)

C. UMELECKÉ DIELO

Originálu verné reprodukcie maliarskych a grafických návrhov a skíc Rudolfa Steinera v umeleckých mapách alebo ako jednotlivé listy: Návrhy maliarskej výzdoby prvého Goetheana – Skice na vzdelávanie – Programové obrazy pre eurytmické predstavenia – Eurytmické formy – Návrhy eurytmických figúr, atď.